

Yazar/Author

Mehmet KÖSEOĞLU*

Makale Başlığı/Article Title

Kilise ve Mektepler Kanunu Hükümlerinin Tatbik Edilmesinde
Manastır Vilayeti Örneği**

*The Example of Monastir Province in the Implementation of the Provisions
of the Church and Schools Law*

ÖZ

Berlin Antlaşması (13 Temmuz 1878) hükümleri gereği Makedonya bölgesinin Osmanlı'ya geri verilmesiyle birlikte Bulgaristan, Yunanistan ve Sırbistan devletleri arasında bu bölgenin hâkimiyeti için bir mücadele başladı. Ulahlar ile aynı soydan geldiklerini iddia eden Romanya ise bölgedeki Ulah nüfusunu korumak bahanesiyle Makedonya mücadelesine dâhil olmuştu. Bu devletlerden her biri bölgede yaşam süren soydaşlarının önemli bir nüfus miktarına sahip olduğu iddiasında bulunarak davalarında haklı oldukları izlenimini vermeye gayret göstermişlerdi. Bahsi geçen Balkan devletleri tarafından hâkimiyet mücadelesi uğruna Makedonya topraklarında oldukça etkili propagandalar yürütülmüştür. İcra edilen propaganda faaliyetleri için en etkili vasıtalar kilise ve mektepler olmuştur. Bu amaçla Makedonya'da bir yandan yeni kilise ve mektepler açma rekabeti yaşanırken diğer yandan da mevcut kilise ve mekteplerin hangi tarafa ait olduğu hususunda ihtilaflar yaşanmaya başlamıştı. Makedonya'nın çoğu bölgesinde gayrimüslim unsurlar arasında kilise ve mektep kaynaklı ihtilafların şiddeti artmakta ve hatta çatışmalara dönüşebilmektedir. Her bir Balkan devleti tarafından desteklenen çetelerin de bu anlaşmazlıklara dâhil olarak terör eylemleri gerçekleştirmeleri bölgede asayişin sağlanmasını oldukça zorlaştırmıştır. Bölgede oluşturulan çatışma ortamı burada yaşayan Müslümanlar ile gayrimüslim halklara unutulması güç acılar yaşatmıştır. Çalışmada Makedonya topraklarında gayrimüslim unsurlar arasında yaşanan kilise ve mektep anlaşmazlıklarının Manastır vilayetine yansımaları çeşitli kaynaklar ışığında ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kiliseler, Mektepler, İhtilaflar, Makedonya, Manastır

ABSTRACT

With the return of the Macedonian region to the Ottoman Empire in accordance with the provisions of the Berlin Treaty (13 July 1878), a struggle began between the states of Bulgaria, Greece and Serbia for the dominance of this region. Claiming that they are descended from the same lineage as the Vlachs, Romania joined the Macedonian struggle under the pretext of protecting the Vlach population in the region. Each of these states tried to give the impression that they were right in their cases, claiming that their cognates living in the region had a significant population. For the sake of the struggle for domination by the aforementioned Balkan states, very effective propaganda was carried out on the territory of Macedonia. Churches and schools were the most effective means of propaganda activities. For this purpose, while there was a competition to open new churches and schools in Macedonia, on the other hand, there were conflicts about which side the existing churches and schools belonged to. In most regions of Macedonia, the conflicts between non-Muslim elements based on church and school were increasing in intensity and could even turn into conflicts. The fact that gangs supported by each Balkan state were involved in these conflicts and carried out acts of terrorism made it very difficult to maintain security in the region. The conflict environment created in the region had caused the Muslims and non-Muslim peoples living here to experience unforgettable suffering. In the study, the reflection of the church and school conflicts between the non-Muslim elements in Macedonian lands on the Manastir province is discussed in the light of various sources.

Keywords: Churches, Schools, Disputes, Macedonia, Monastery

* Dr., mehmetkoseoglu.balkan3@gmail.com

** Bu makale, Erzurum Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı tarafından kabul edilen "Makedonya'da Mezhepçilik ve Milliyetçilik Faaliyetleri ile Kilise ve Mektep Anlaşmazlıkları (1875-1910)" isimli doktora tezinden üretilmiştir.

Extended Abstract

With the Treaty of Berlin (1878), signed after the Ottoman-Russian War (1877-1878), independence was granted to Serbia, Montenegro and Romania, and the Bulgarian Principality was established, affiliated with the Ottoman Empire in foreign affairs. Thus, the Ottoman territory in Europe shrank significantly. Monastir, Thessaloniki and Kosovo, cities in Rumelia, began to be referred to as the Macedonian region since the last quarter of the 19th century. Greeks, Bulgarians, Serbs, Vlachs, Turks, Pomaks, Armenians and Jews lived together in the Macedonian provinces. Since these elements living in Macedonia lived together and Orthodox Christians were generally recorded in population books as the Greek nation in most places, the population of each of these nations could not be determined precisely. Statistics prepared by European researchers, the governments of the Balkan states and the Ottoman Government regarding the ethnic structure of the region's population revealed different results. Almost all of the Christian population here belonged to the Orthodox sect. Therefore, they were governed under the religious administration of the Greek Patriarchate. The Greek Patriarchate, which took on the responsibility of governing Orthodox Christians for centuries, began to serve Greek nationalism more by the end of the 19th century. The fact that the Patriarchate carried out activities in line with Greek interests and began to ignore other nations created discontent against this religious administration among Orthodox Christians of different ethnic origins, especially Bulgarians. Ultimately, as a result of the intense demands of the Bulgarian people, the Bulgarian Exarchate was established in 1870 with the support of Russia. Thus, in addition to the Bulgarians who acted with nationalist feelings, some Serbs and Vlachs who were uncomfortable with the religious administration of the Greek Patriarchate began to unite under the roof of the Bulgarian Exarchate religious administration. Thereupon, the Greek clergy, who did not want to lose their centuries-old authority, began to carry out intense activities against the Bulgarian Exarchate. On the other hand, they attempted to assimilate the Christian people by putting pressure on them in line with Greece's political ideology. Bulgarians wanted the churches and schools built by their ancestors and still in use to be left to the Exarchate administration. On the other hand, the Greeks claimed that these institutions were the property of the Greek Patriarchate and opposed their transfer. There were church and school disputes between the Bulgarian Exarchate and the Greek Patriarchate, and these disputes were at their most difficult in the Macedonian lands. In addition to all these, each of the newly established Balkan states claimed rights over the geography of Macedonia, citing their historical past and the population potential of their kinsmen living in the region. While the Bulgarian Government, on the one hand, was carrying out religious propaganda activities in Thessaloniki, Monastir, and Kosovo through the Exarchate and opening new schools in the region, on the other hand, it was leading the formation of armed gangs and sending them to fight against the Greeks in Macedonia. Greece and Serbia reacted to these activities of Bulgaria and tried to activate propaganda tools by opening schools, as well as sending armed gangs to the region. Vlachs, supported by Romania, also started to build their national churches and schools in order to escape the pressure of the Greeks who oppressed them. However, the Vlachs wanted to be recorded as Vlachs, not Greeks, in the civil registry, and they did not refrain from engaging in gang activities to fight against the Greeks who opposed this. Bulgarian Greek, Serbian and Vlach gangs constantly clashed with each other and with the Ottoman security forces trying to ensure public order in Macedonia. Civilians and innocent people from almost every nation were harmed in these conflicts. Therefore, the Macedonian provinces were the subject of constant debate in both the European and Ottoman public opinion with the propaganda activities and conflicts that took place. Since the great powers had some ambitions for the Macedonian region in line with their own political policies and interests, each of the Balkan states was supported by these great powers. This situation further impeded the conflicts of interest in Macedonia.

The city of Bitola, which was conquered in 1382 during the reign of Sultan Murat I, continued to remain under Ottoman rule until it was occupied by Serbian forces in November 1912. The province of Monastir was in a geographically strategic position. It had the second largest economy in the geography of Rumelia after Thessaloniki. It was located at the intersection of the Ottoman railway projects. Since the embassies of the major European states were located in this city, the province of Bitola was an important location in the diplomatic relations of these state governments with the Ottoman Government. It can be said that the city with the most complex demographic structure among the Macedonian provinces is the Monastir province. For this reason, the most intense clashes between Bulgarian, Greek, Serbian and Vlach gangs took place in this city. In addition, a significant number of the churches and schools in dispute between the

parties existed in this geography. It is important that the current situation of the churches and schools in dispute between the Exarchate and the Patriarchate, two religious administrations to which Orthodox Christians are parties, and the fact that Monastir province was chosen as an example of the division of these institutions between the relevant parties within the scope of the Church and Schools Law. In this study, it is aimed to reveal the activities of Bulgarian, Greek, Serbian and Vlach gangs in the Bitola province, the populations of these elements and the current situation of church and school conflicts. However, the main purpose was to determine which side, in what quantity and in what way, the disputed churches and schools were distributed to which side, within the framework of the Church and Schools Law, which was issued by the Ottoman Government on July 3, 1910, with the aim of ending the conflicts between the parties.

Giriş

Manastır vilayeti, coğrafi konum olarak Arnavutluk topraklarının doğusunda ve Makedonya'nın güneybatısında yer almakla birlikte kuzeyde Kosova ve İşkodra vilayetleri, güneyde Selanik vilayeti ile Yunanistan, batıda Yanya ve İşkodra vilayetleri ve doğuda ise yine Kosova ve Selanik vilayetleri ile sınırı bulunmaktaydı (Manastır Vilayet Salnamesi, 1311/1894: 152).

Manastır, Sultan I. Murat zamanında Osmanlı kuvvetleri tarafından 1382'de fethedildikten sonra Rumeli Beylerbeyliği'ne bağlı vilayet merkezi haline getirilmişti. Şehrin XVI. Yüzyılın ortalarına doğru sadece Paşa sancağına bağlı bir kaza statüsünde olduğu ve çevresindeki köylerin ise vezir haslarına bağlı bulunduğu anlaşılmaktadır. 1839'da Tanzimat Fermanı'nın ilan edilmesinden sonra Manastır, eyalet olarak teşkilatlandırılarak Rumeli vilayet merkezi yapılmış ve bu statüsü 1844 yılına kadar sürdürülmüştü (Karta, 2015: 460). Manastır, bu tarihten itibaren 1868 yılına kadar ise sancak merkezi yapılmakla birlikte 1864 *Vilâyet Nizamnamesiyle*, Manastır Vilayetinin merkezi olarak teşkilatlandırılmıştı. 1874 yılındaki düzenlemeler ile birlikte şehrin mevcut konumu muhafaza edilerek Pirlepe, Kırçova, Filorina, Grebene ve Kesriye kazaları da bu vilayetin sınırlarına dâhil edilmişti. 1896 yılı verilerine göre bu sancaklara 22 kaza, 24 nahiye ve 1903 karye bağlı bulunduğu anlaşılmaktadır (Özcan, 2013: 356).

Vilayetin 1905-1906 yıllarındaki idari taksimatı; merkez sancak olan Manastır'a bağlı Pirlepe, Ohri, Kırçova ve Filorina kazaları, Debre sancağına bağlı Rikalar, Debre-i Zir ve Mat kazaları, Serfice sancağına bağlı Kayalar, Kozana, Naslic, Alasonya ve Grebene kazaları, Elbasan sancağına bağlı Pekliye ve Gramiş kazaları ile Görice sancağına bağlı Kesriye, Kolonya ve İsterova kazaları şeklindeydi (Nizamoğlu, 2014: 646).

III. Ordu'nun karargâhının da yer aldığı Manastır, XIX. yüzyılın sonlarında Osmanlı'nın Rumeli topraklarında Selanik'ten sonra ikinci büyük şehir konumunda bulunmaktaydı. Manastır vilâyeti, 12 ülkenin diplomatik temsilcisinin burada bulunması dolayısıyla "*Konsoloslar Şehri*" olarak nitelendirilmiştir (Özcan, 2013: 356). 1896 yılı itibariyle vilayette Avusturya ve Macaristan, Yunanistan, Fransa, İngiltere, Rusya, İtalya, Sırbistan ve Romanya'nın konsoloslukları faaliyet göstermekteydi (Manastır Vilayet Salnamesi, 1314/1896: 82).

1. Balkan Devletlerinin Makedonya Politikaları ve Bu Politikaların Manastır Vilayetine Yansıması

Bulgar Eksarhlığı'nın 11 Mart 1870 tarihinde kurulmasına kadar olan süreçte Makedonya'da yaşam sürmekte olan Ortodoks Hıristiyanları dini idare hususunda İstanbul Rum Patrikliği'ne bağlı bulunmakla birlikte Ortodoks Milleti olarak adlandırılmaktaydılar. Rum Ortodoks Patrikhanesi'ne bağlı bütün kiliselerde ibadet dili Yunanca olması dolayısıyla diğer Ortodoks Hıristiyanları da kiliselerde bu dilde ibadetlerini icra etmekteydiler ve bu sebeple Yunan kültürü etkisi altında varlıklarını idame ettirmekteydiler. Ayrıca Yunan kökenli din adamları yüksek dini mevkileri işgal etmiş bulunuyorlardı. Bağlı bulunulan dini idarenin bölgedeki siyasi, kültürel, sosyal ve eğitim yaşantısına etkileri göz önünde bulundurulduğunda Bulgar ve Sırlara oranla

Yunanlıların sahip olduğu imkân ve üstünlük belirgin bir biçimde göze çarpmaktaydı (Altıntaş, 2005: 79).

Gayrimüslim Ortodoks cemaatler arasında Yunan milliyetçiliğinin etkisinin açık bir biçimde hissedilmeye başlaması neticesinde Bulgarlar başta olmak üzere Sırp ve Rumen unsurları Ortodoks Kilisesindeki Yunan hâkimiyetini frenlemek ve kendi ulusal kiliselerini kurmaları gerektiği fikrine sahip olmaya başladılar. Ortodoks cemaatlerin bu hususta bilinçlenmeye başlamalarıyla birlikte Rum Patrikhanesi'nin itibarı sarsılıyor ve nüfuzu gittikçe azalıyor (Jelavich, 2015: 63).

Bulgarların yoğun gayretleri neticesinde 11 Mart 1870 tarihinde Osmanlı Hükümeti tarafından Bulgar Eksarhlığı'nın kurulmasına onay verilmiş ve böylece Rum Patrikhanesi'ne güçlü bir rakibin ortaya çıkmasıyla birlikte Yunanistan'ın Makedonya'daki dini nüfuzu önemli oranda sınırlanmış bulunmaktaydı. Balkanlarda meydana gelen milliyetçi hareketlerin gelişim göstermesinde kiliseler oldukça önemli rol oynamaktaydı. Dolayısıyla Eksarhlık kiliseleri, Bulgar siyasi emellerin başarıya ulaştırılması için bir aracı vazifesi görerek Bulgar ulusal kimliğinin gelişimine katkıda bulunmaya başlamıştı (Hilmi, 1326/1910: 23). Bu tarihten itibaren Bulgar milliyetçileri kiliseleri vasıtasıyla propagandalarını daha geniş bir alanda ve etkili bir biçimde gerçekleştirmeye girişmişlerdi (Altıntaş, 2005: 78).

Orta Çağ'da Balkanlarda bir İmparatorluk meydana getirmeye muvaffak olan Bulgarların sınırları içerisinde Makedonya toprakları da yer almıştı (Kara, 1995: 147). Bu tarihi geçmişlerini hatırlatan Bulgarlar, IX. yüzyılda Krum, Omurtağ ve Simon döneminde idare edilmiş bulunan bölgelerin ve dolayısıyla da Makedonya topraklarının kendi hakları olduğu iddiasında bulunmaktaydılar (Altıntaş, 2005: 77).

Osmanlı-Rus Savaşı (1877-1878) sonrasında taraflar arasında imzalanan Ayastefanos Antlaşması ile birlikte sınırları Karadeniz'den Ege'ye uzanan bir Bulgar devleti meydana getirilmişti. Ancak çıkarları tehlikeye giren İngiltere başta olmak üzere Avrupa devletlerinin Rusya'ya dayatmaları neticesinde Ayastefanos yerine Berlin Antlaşması (13 Temmuz 1878) imzalanmıştı. Bu Antlaşma ile birlikte sınırları daraltılmış ve Osmanlı idaresine bağlı Bulgar Prensiği oluşturulmuştu. Makedonya toprakları ise bazı ıslahatların gerçekleştirilmesi koşuluyla yeniden Osmanlı'ya verilmişti (Danışmend, 1961: 475). Bulgarlar, bundan sonraki süreçte yukarıda izah edildiği gibi Orta Çağ Bulgar sınırları¹ ile Ayastefanos'un sağladığı kısa süreli Makedonya hâkimiyetini akıllarında çıkarmayarak bu sınırları kendi ırklarının doğal sınırları olarak telakki etmeye başladılar. Böylece Bulgarların bütün ulusal enerjileri Edirne vilayeti ile birlikte Makedonya toprakları üzerinde yoğunlaşmıştı. Makedonya'dan Bulgaristan'a göç eden Bulgarlar burada birlik oluşturarak Prenslikteki politik gelişmeler üzerinde güçlü bir etkiye sahip olmuşlardı (Bourchier, 1905: 70-71). Gerek Bulgaristan'daki Makedonya göçmenlerinden ve gerek Makedonya içerisindeki Bulgar davası taraftarı olan kişilerin oluşturduğu kesimler tarafından 1878 yılından sonra da Makedonya'da oldukça etkili bir Bulgarlaştırma politikasına girişildi (Kara, 1995: 147).

Bulgarların Berlin Antlaşması'ndan sonraki milli arzuları sırasıyla şu şekilde tasvir edilebilir: İlk olarak Rusya'nın kendilerine yönelik baskılarından kurtularak bağımsız hareket edebilmek, ikinci olarak Doğu Rumeli'nin Bulgaristan ile birleşmesini sağlamak, üçüncü olarak şartların

¹ Balkanlarda Bulgar egemenliğinin tesis edilmesi hülyasına kapılan Bulgarların tasavvur ettikleri toprakların sınırları içerisinde Balkan Yarımadası'nın büyük bir kısmı ile Meriç, Struma, Vardar ve Kara Drin nehirlerinin tüm suyollarını dâhil etmişlerdi. Onlar Karadeniz ve Ege ile yetinmeyerek gözlerini Adriyatik Denizi'ne kadar çevirmişlerdi (Chomakov, 1915: 197).

olgunlaşmasıyla birlikte Makedonya'nın Bulgarlar tarafından işgal edilmesi ve son olarak da Sırbistan ve Romanya devletleri gibi Bulgaristan'ın bağımsızlığını kazanması idi (Y.A.HUS, No. 199, Gömlek No. 36).

1885 yılına kadar Bulgar Prensiği'nin iç politikasında meydana gelen gelişmeler ve Rusya'nın izlemiş olduğu politikalar Bulgarların dikkatini en çok celbeden hususlar olması dolayısıyla Makedonya konusu geri planda kalmıştı. 1885 yılının Eylül ayında vuku bulan Filibe İhtilali sonucunda Bulgaristan tarafından Doğu Rumeli'nin² ilhak edilmesi, Bulgar halkının milli şuurunun uyandırılmasında büyük bir etkiye sahip olmuştur. Bulgaristan'ın bu hamlesi Sırbistan'ın 14 Kasım 1885'te kendisine savaş ilan etmesine neden olmuştur. Bu savaştan galip gelen taraf Bulgarlar olmuş ve savaş sonucunda 3 Mart 1886'da Bükreş Antlaşması imzalanmıştı (Bulgaristan Harbiye Nezareti Genelkurmay Dairesi Harp Tarihi Encümenince Neşredilen, 1943: 5).

Bulgarlar açısında Makedonya'ya ulaşan güzergâhtaki ilk durak konumunda bulunan özerk Doğu Rumeli'nin ilhak edilmesi sonrası Sırbistan ile Yunanistan gibi Bulgaristan da Makedonya'nın sınır komşusu olmuştu (Beydilli, 1989: 79). Bu tarihten sonra Bulgarlar, "Büyük Bulgaristan"ın gerçekleşebilmesi için sonraki hedeflerinin Makedonya'nın ilhak edilmesi gerektiği düşüncesine sahip olmaya başlamışlardı. Bu amaç doğrultusunda çok sayıda Makedonya göçmeni ile Filibe İhtilaline katılan bir kısım çeteler mücadele için teşkilatlanmaya başladılar (Bulgaristan Harbiye Nezareti Genelkurmay Dairesi Harp Tarihi Encümenince Neşredilen, 1943: 5). Makedonya Bulgarları ile birleşme hedefiyle hareket eden Bulgaristan Hükümeti dikkatlerini bölge üzerinde iyice yoğunlaştırmıştı. Makedonya'da Bulgar hâkimiyetine yönelik girişimlere karşı çıkan Rumlar ve Sırlar da silahlı komiteler teşkil ettiler (Bayraktar, 2014: 6). Böylece Makedonya'yı kendi topraklarına dâhil etmek amacıyla Bulgaristan başta olmak üzere komşu ülkelerin giriştikleri mücadeleler "Makedonya Sorunu"nun de fitilini ateşlemiştir (Beydilli, 1989: 79).

Makedonya'da bulunan Bulgar kiliseleri sadece ibadet amaçlı kullanılmıyordu, bu kiliseler aynı zamanda Makedonya topraklarında icra edilecek Bulgar siyasi faaliyet kararlarının alındığı ve Bulgar ulusal davasının mali işlerinin yürütüldüğü merkezler olarak vazife görmekteydi. Kiliseler ile birlikte açılan ve sayılarının artırılması hususunda oldukça gayret sarf edilen cemaat okulları da ulusal propagandaların yayılmasında istifade edilen vasıtalar olmuştur. Bulgarlar, telkinat ve neşriyat faaliyetlerinde bulunarak ulusal davalarını sürdürebilmek için ihtiyaç duydukları vasıta merkezlerini bu kurumları kullanarak sağlayabilmişlerdi (Hilmi, 1326/1910: 23).

Bulgarların kilise ve mektepler aracılığıyla Makedonya topraklarında propagandalarını icra etmeleri karşısında Bulgarların kendilerine galebe çalacakları korkusuna kapılan Rum ve Sırlar da aynı yola tevessül etmeye başlamışlardı. Sırlar, ulusal kiliselerini açmak için kendilerine izin verilmesi taleplerine ilk başlarda karşılık alamamaları üzerine ellerindeki mevcut imkânları kullanmaya ve ne suretle olursa olsun telkin ve neşriyat faaliyetlerini artırmaya gayret gösterdiler. Rumlar da aynı çabalar içerisindeydi. Ortodoks milletlerin rekabetleri XIX. yüzyılın sonlarına kadar neredeyse sadece bu çizgide sürdürülmekteydi. Amaç Makedonya topraklarında kendi ırkından olan insanlardan nüfus çoğunluğu meydana getirmek olduğundan telkin ve neşretme yoluyla hem kendilerinden bir ferdi kaptırmamaya ve hem de karşı taraftan kandırabildiklerini kendilerine çekmeye çabaladılar ve böylece rekabet iyice kızışmaktaydı. Bulgarlar, rakiplerinden bir adım önde olmak ve onlara zaman kazandırmamak düşüncesinden hareketle silahlı mücadele

² 1875'ten önce Doğu Rumeli'nin nüfus çoğunluğunu Müslümanlar oluşturmalarına rağmen Bulgarlar ve Rus müttefikleri tarafından gerçekleştirilen zorunlu göçler ve toplu kıyımlar neticesinde Hıristiyanlar çoğunluğu ele geçirmişti ve vilayetin resmi dili Türkçe, Yunanca ve Bulgarcaydı (Shaw & Shaw, 2010: 246).

yöntemine de başvurdu. Bulgarların, tasarruflarında bulunan o kadar kilise ve mektepleri kullanarak gerçekleştirdikleri sözlü ve yazılı propaganda faaliyetleri ile Rum ve Sırlara karşı yetersiz kalacaklarından korktukları söylenebilir. Rumlar ile Sırların katledilerek azaltılması eylemlerinde bulunulmasına karşın bunların da çaresizce seyirci kalmaları beklenemezdi (Hilmi, 1326/1910: 23).

Yunanlılar 1830'da bağımsız bir devlet olarak ortaya çıktıktan sonra Bizans İmparatorluğu'nu yeniden diriltmek hülyasına kapılmışlar ve bunu "Megali İdea" olarak telaki etmişlerdi. Buna göre Trakya, Girit, Tesalya, Epir, Ege Adaları, Batı Anadolu, İstanbul ve Makedonya toprakları mutlak surette Yunanistan sınırlarına dâhil edilmeliydi (Altıntaş, 2005: 79). Makedonya'nın kendi ulusal sınırlarının bir parçası olduğu iddiasında bulunan Yunanlılar, bu amaçla Doğu Rumeli'den Edirne'ye kadar olan bölgeyi ana vatanlarına bağlamak düşüncesindeydiler. Bulgarlar tarafından 1885'te Doğu Rumeli'nin ilhak edilmesi neticesinde Yunan tarafının bütün dikkatleri Makedonya topraklarına yoğunlaştı. Yunanlılar bu doğrultuda Makedonya'da varlık gösteren ve Helen dışındaki bütün milliyetçi hareketleri hasım görerek bu hareketlere gönül verenleri aforoz ediyorlardı (Villari, 1905: 136). Onlar, amaçlarına ulaşabilmek için Makedonya topraklarında çok yoğun bir din, eğitim, kültür ve Ekonomi alanlarında propaganda faaliyetlerinde bulunmaya başladılar ve bu propaganda araçları olarak da okullar, kiliseler, bankalar ile diğer bazı kurumlar açma gayretleri içerisinde oldular. Bu kurumların sayısı her yıl hızlı bir şekilde artmaktaydı (Hamzaoğlu, 2000: 256).

Yunan milliyetçileri, Makedonya toprağının büyük bir kısmının kendilerine ait olduğu yönündeki tezlerini somut verilerle duyurmak adına Makedonya'da ikamet eden Yunanlı/Rum nüfusunu belirleme gayreti içerisinde olduklarında buradaki Ortodoks Arnavutları, Ulahları ve Bulgar Kilisesi'ne herhangi bir aidiyeti olmayan Bulgar soyundan gelen kişileri de kendilerindenmiş gibi gösteriyor ve onları farklı diller konuşan Yunanlılar olarak betimliyorlardı. Daha genel bir ifadeye bulunmak gerekirse Yunan varsayımlarına göre Makedonya'nın kuzey bölgelerinde yaşayan Sırlar ve Bulgar Eksarhlığı dini idaresi altında birleşenler hariç tüm Makedonya halkları Yunan soyundan gelmekteydi. Makedonya'daki Yunan propaganda faaliyetleri genel itibarıyla Yunanistan Hükümeti ve Rum Patrikhanesi tarafından mektep ve kiliseler üzerinden sürdürüldü (Villari, 1905: 137).

Osmanlı Hükümeti, Yunanlıların bölgedeki dini ve mezhepsel üstünlüklerini dengelemek amacıyla 1870'te Bulgar Eksarhlığı ve 1896'da ise Sırp Piskoposluğunun kurulmasına izin vererek bunların ulusal kiliselerini meydana getirmelerinin yolunu açmıştı (Altıntaş, 2005: 79). Berlin Antlaşması'ndan (1878) sonra Makedonya işlerine Bulgaristan, Sırbistan ve Romanya'nın da karışmasıyla birlikte Yunanistan'ın dengesi sarsılmaya başlamıştı. Bunun neticesinde bu tarihten itibaren Yunancılık propagandası hızlandırılarak daha kapsamlı bir biçimde gerçekleştirilmeye çaba gösterilmişti. Bu yeni propagandanın kurucusu Stephanos Dragoumis olmakla birlikte ona Makedonya'nın Yunanlaştırması gerektiğini savunan Yunan kralı I. George de eşlik etti. Fakat Yunanistan, amacına ulaşmak için bölgenin hâkimi olan Osmanlı'nın yanı sıra Makedonya üzerinde hak iddiasında bulunan Bulgaristan, Sırbistan ve Romanya ile birçok yönden mücadele etmek mecburiyetinde kaldı (Hamzaoğlu, 2000: 257).

XIV. yüzyılda Stephan Duşan (1308-1355) tarafından kurulan Sırp İmparatorluğu'nun hüküm sürdüğü topraklar arasında Makedonya coğrafyası da dâhildi. XIX. yüzyılın son çeyreğinden itibaren Sırlar, tarihi geçmişlerini öne sürerek bölge üzerinde hak iddiasında bulunmaya başlamışlardı. Bununla birlikte Makedonya'nın kuzey kesimlerinde Sırp nüfusunun azımsanamayacak miktarda olması da Sırların bölge üzerindeki iddialarına temel dayanak

noktası oluşturmaktaydı (Karal, 1995: 147). Makedonya’da yaşam süren Sırp ve Bulgarlar Slav ırkından sayıldıkları için her iki milleti birbirinden ayırt etmek her zaman mümkün olamamaktaydı. Sırların kendi lisanları Bulgarca ile farklılık arz etmesine rağmen Makedonya’da daha az konuşulmaktaydı (Bourchter, 1905: 82).

Sırp milliyetçilerinin “Büyük Sırbistan”ı meydana getirme hayalini gerçekleştirme düşüncesiyle hareket eden Sırbistan Hükümeti, Osmanlı-Rus Savaşı’na (1877-1878) kadar Kosova vilayetinin kuzey bölgeleri ile Bosna ve Hersek’i işgal etmeyi arzu etmekteydi. Bu bölgelerin elde edilmesiyle birlikte Sırbistan nihayet Karadağ ile komşu olma avantajını yakalayabilecekti ve böylece iki Sırp devletinin birleşmesi hususunda önemli bir eşik aşılmış olacaktı (Bourchter, 1905: 82). Berlin Kongresi’nin (1878) hemen sonrasında Avusturya’nın Bosna ve Hersek’i işgal etmesi, Sırbistan’ı Bosna ve Hersek’i ilhak etme ve dolayısıyla da bütün Sırları tek bir devlet çatısı altında birleştirme düşüncesinden kendini soyutlamak mecburiyetinde bırakmıştı. Yaşanan bu gelişmelerin ardında henüz bağımsız bir devlet olarak ortaya çıkmış bulunan Sırbistan için ulaşılmaması gereken tek bir hedef kalmıştı ki o da Osmanlı’nın Makedonya topraklarından olabildiğince pay kapmak idi (Hamzaoğlu, 2000: 258). Sırbistan, Makedonya vilayetlerinin kuzey kesimleri ile kendilerini Ege sahillerine ulaştırabilecek konumda olan Selanik’i ilhak etmek istiyordu (Laveleye, 1887: 290). Bu doğrultuda hareket eden Sırbistan, bütün dikkatini Makedonya’ya yönlendirerek propaganda faaliyetlerini bu coğrafyada yoğunlaştırmaya gayret gösterdi (Hamzaoğlu, 2000: 258). Sırp Başbakanı Nikola Paşiç’in *Makedonya hiçbir zaman ve hiçbir şekilde ayrılmamak şartıyla Sırbistan’a ilhak edilmelidir. Çünkü geçmişte Makedonya’yı alan Balkan devleti Balkan Yarımadası’na hâkim olmuştur* sözlerine ilaveten Sırp Dışişleri Bakanı Milovan Milovanoviç’in de *Makedonya meselesi Sırların lehine halledilmelidir. Çünkü Sırbistan’ın, Makedonyasız hiçbir geleceği yoktur* ifadelerinde bulunması Sırların gelecek tasavvurunda kendileri açısından Makedonya’yı nasıl bir yere konumlandığını göstermesi bakımında önem arz etmektedir (Hamzaoğlu, 2000: 259).

Sırbistan için Makedonya’da yaşam süren Slav nüfusunun daha çok Sırlardan mı yoksa Bulgarlardan mı oluştuğu sorusuna Sırlar lehine cevap verilebilmesini sağlamak oldukça önemliydi. Sırlar, Makedonya’da yaşayan çok sayıda Sırp’ın kimlik değiştirerek Bulgarlaştığını öne sürerek dolayısıyla Sırp nüfusunun Bulgar nüfusundan fazla olduğunu iddia etmekteydiler. Sırlar, bu iddialarını sağlam temellere oturtmak adına filoloji ile tarih biliminden faydalanma yoluna giderek Makedon Bulgarları ile Bulgaristan Bulgarları arasındaki farklılıkları ortaya çıkarma çabasında oldular. Hatta bazı Sırp araştırmacı ile yetkilileri daha ileri giderek bölgedeki Sırp nüfusunu bir milyona yakın ifadelerle telaffuz etmelerine karşın Bulgarlardan neredeyse hiç bahsetmemekteydiler (Villari, 1905: 149).

Osmanlı ve Bulgaristan ile giriştiği savaşlarla Balkanlarda ve dolayısıyla Makedonya’daki çıkarlarını koruma gayretleri başarısızlıkla sonuçlanan Sırbistan, artık Yunanlılar ile Bulgarların başarılar elde etmesini sağlayan faaliyetleri taklit etmeye başladılar. Bu durumda Sırbistan’ın bundan sonra yapması gerekenler, dernekler kurarak bu derneklerin herhangi bir engelle karşılaşmadan Makedonya’da faaliyetler icra etmelerini sağlamak ve maddi kaynaklar temin etmek idi. Sırlar, Makedonya’da etkili okullar meydana getirerek ve akılcı dini ile kültürel propagandalar gerçekleştirerek diğer uluslara karşı rekabette geri kalmama çabası içerisinde olmuştu. Rusya’nın Bulgaristan üzerinden yürüttüğü Balkan politikalarının başarısızlıkla sonuçlanması üzerine Sırbistan’ı desteklemeye yönelmesi ve ayrıca Bulgarların siyasi hesaplarından tedirgin olan Osmanlı Hükümeti’nin Makedonya’daki Sırp propagandalarına karşı

bir dereceye kadar müsamahakâr bir tutum içerisinde olmaya başlaması Sırbistan'ın Makedonya politikalarında daha rahat hareket etmesinin önünü açmıştı (Adanır, 2001: 114).

Ulahlar, Ortodoks mezhebinde olmaları dolayısıyla Rum Patrikhanesi'ne bağlı bulunmaktaydı ve bu sebeple "Rum Milleti" olarak tanınmaktaydılar. Balkan devletlerinin Makedonya mücadelesine girişmeleri neticesinde Ulahlar, bu mücadelelerden oldukça etkilenmişlerdi. Makedonya'da yaşam süren Rumlar ve Bulgarlar, yine bu bölge halkı olan Ulahları yok sayma, asimile etme ve sindirme politikalarını uygulamaya geçirmişlerdi. Özellikle de Rumlar, Ulahların "Rum Milleti"nin ayrılmaz bir parçası olduklarını ve bu nedenle ayrı bir kimlik olarak tanınmayacaklarını dile getirmekteydiler. Rumların bu politikaları karşısında Ulahlar, kavmiyetlerin muhafaza etme adına tasarruflarında bulunan kiliselerde kendi papazları vasıtasıyla ve ana dillerinde ayin icra etmek, mekteplerde ise yine kendi lisanları üzerine eğitim ve öğretim faaliyetlerinde bulunmak ve ayrıca yaşadıkları mahallerde diğer milletlerden olduğu gibi kendilerinden de muhtarların seçilip tayin edilmesini talep etmeye başlamışlardı (DH.MKT, No. 961, Gömlek No. 58).

Ulahlar Manastır, Selanik, Kosova, İşkodra ve Yanya vilayetlerinde bir milyona yakın nüfusa sahip oldukları iddiasında bulunmaktaydılar ve Balkan devletlerinin bu nüfus miktarını kabulüne, Osmanlı Hükümetinin ise teyit etmesine ihtiyaç duymaktaydılar. Onlar, müfettiş memurlarının nezareti altında kendi ulusal kilise ve mekteplerinin açılmasını ve her yıl gerçekleştirilen nüfus tahriri vesilesiyle Uahlara ait nüfus tezkerelerine "Ortodoks" tabirinin yazılmasıyla birlikte Rum ibaresinin yerine Ulah ibaresinin kaydedilmesini istemekteydiler (TFR.I.MKM, No. 4, Gömlek No. 304).

Ulahların bu taleplerinde ısrarlı bir tutum sergilemeleri neticesinde Sultan II. Abdülhamid'in direktifleri doğrultusunda 22 Mayıs 1905 tarihinde Uahlara Patrikhane'ye bağlı kalmaları koşuluyla kendi lisanlarıyla ayin icra etme ile eğitim görme ve ayrıca nizam çerçevesinde kendilerinden muhtar tayin edilmesi yetkisi verilmişti (İ.DH, No. 1433, Gömlek No. 42).

Bu tarihten önce Rum lisanıyla eğitim-öğretim faaliyetleri icra eden Ulahlar artık kendi okullarını Rum okullarından ayırmışlar ve Romanya Hükümeti ile bazı cemiyetlerin her yıl düzenli olarak gönderdiği paralarla Ulah öğretmenler görevlendirilerek Rum öğretmenleri tavsiye edilmişti (Özcan, 2013: 401). Yaşanan bu gelişmeler sonrasında Ulahlar Makedonya'nın birçok bölgesinde Apostol Margarit öncülüğünde kendi ulusal kilise ve mekteplerini inşa etmeye ağırlık vererek bu kurumlarda bağımsız olarak kendi ana dilleriyle faaliyet gerçekleştirebilmişlerdi (Köseoğlu, 2021: 301). Ulahların kendilerine tanınan haklar doğrultusunda bu faaliyetlerde bulunmaları Rum Patrikhanesi nezdinde büyük bir rahatsızlık meydana getirmişti. Rum metropolitleri, Ulahları sindirmek ve bu istikametlerinden caydırmak amacıyla işi Rum çeteleri ile işbirliğine gitmeye kadar vardırmıştı (D.H.SYS, No. 62, Gömlek No. 2).

Romanya, Berlin Antlaşması (1878) ile bağımsız bir devlet statüsü kazandıktan sonra Makedonya'ya komşu olmamasına rağmen bölge ile yakından ilgilenmeye başladı. Romanya'nın Makedonya ile alakadar olmasının sebebi, Balkan devletlerinden birinin bölgeyi işgal etmesi durumunda o devletten tazminat karşılığında başka topraklar talep etmek düşüncesinden ileri gelmekteydi. Romanya açısından Makedonya üzerindeki emellerini gerçekleştirebilmenin yolu aynı ırka mensup olduklarını iddia ettiği Ulahları himaye etmek ve desteklemekten geçiyordu. Romanya Hükümeti, böylece Ulahlar aracılığı ile Makedonya'da propaganda faaliyetlerinde bulunarak bölgedeki etkinliğini canlı tutmayı başarabilmişti (Bourchter, 1905: 79).

Manastır vilayetinde faaliyet gösteren farklı ırklara mensup çeteler ile bu çetelerin sayısı ve liderlerine ilişkin bir kısım veriler aşağıdaki tabloda yer almıştır.

Kaza İsmi	Çete Liderlerinin İsimleri	Çetenin Cins ve Adedi			Çetenin Mevcudu
		Bulgar	Rum	Sırp	
Manastır	Goda				60
“	Yunanlı Mekri		3		40
“	Yuvan				25
“	Kermat karyeli Petire				17
“	Ohrili Taşko	3			15
“	Berine karyeli Belajev				15
Filorina	Giridli Panayot		1		30
“	Gorniçovalı Tanev				7
“	Ekşisulu Pandil Sinko	3			5
“	Zelniçli Koço				6
Ohri	Bulgaristanlı Petro Beçavalef				8
“	Laktineli Devan Miçko	3			15
“	Vehçanlı Estarve Gogo				5
Pirlepe	Ormoçalı		-	-	13
“	Yuvan Bernikli Trayko ve Bonovişteli Kevre	5	-	-	14
“	Pirlepeli Şakirce		-	-	9
“	İvan Naum Lekef		-	-	-
“	Yuvan		-	-	5
“	-	-	1	-	50
“	İstefan	-	-		-
“	Belacekova Polif	-	-	4	-
“	Çernovalı Dimitri	-	-		-
“	Koşışeli Yuvan	-	-		-
Kırçova	Bulgaristanlı Şevişe		-	-	10
“	Laçman karyeli Nahi	3	-	-	5
“	Lazaribollu Kriste		-	-	5
“	Onbofça karyeli Yuvan	-	-	2	8
“	Nevesil karyeli İstefan	-	-		30
Kesriye	Balaçalı Kozev		-	-	9
“	Metre Ulah		-	-	-
“	Esrovişli Pandeklaşef	6	-	-	8
“	Kirovişteli Kavle		-	-	7
“	Jilye karyeli Tava		-	-	7
“	Halleli Manyo		-	-	9
“	Boğaçkova Medyo	-		-	16
“	Göriçeli Yorgi	-		-	12
“	Delovalı Yollava	-	5	-	9
“	-	-		-	25
“	-	-		-	5

Tablo 1. Bulgar, Rum ve Sırp Çetelerinin 1906 Yılı İtibari ile Manastır Vilayeti Sınırları İçerisindeki Mevcut Durumu (HR.SFR. 4, No. 726, Gömlek No. 98.)

Tablo 1'e bakıldığında Manastır vilayetinde Bulgar çete sayısı Rum ve Sırlara oranla daha fazla olduğu görülmektedir. Bulgarları sırasıyla Rumlar ve Sırlar takip etmekteydi.

Bulgar, Rum ve Sırp çeteler, bir bölgede yaşam süren toplumları baskı ve tehdit yoluyla hizmet ettikleri milletin lehine olacak biçimde ırk ve mezhep değiştirmeye zorlamaktaydılar. Komitelerin kontrolünde hareket eden çetelerin bu tür eylemleri Manastır vilayetinde sıkça yaşanmaktaydı. Örneğin, 1904 yılında Bulgar çetelerinin Manastır'daki Rum karyelerini Eksarhane'ye bağlanmaları için tehdit ettikleri ve buna karşı çıkanları ise katlettikleri haberlerine sıkça rastlanılmaktaydı (BEO, No. 2301, Gömlek No. 172544). Kentte Bulgar ve Rum çeteleri tarafından işlenen cinayetler ve icra edilen faaliyetler dolayısıyla meydana gelen çatışmaların gazetelerde oldukça fazla haber edildiği görülmektedir. Örneğin 1907 yılının Mayıs ayı başında Manastır sancağında Bulgar ve Rum çeteleri ile Osmanlı jandarma müfrezeleri arasında çatışmalar vuku bulmuş ve bu çatışmalarda birçok çete üyesi öldürülmekle birlikte askerlerden şehit olanlar da olmuştur (Manastır Vilayet Gazetesi, No. 1130, 01 Mayıs 1907, 3).

2. Manastır Nüfusunun Etnik-Dini Dağılımı

Osmanlı nüfus istatistikleri, Rumeli coğrafyasında yaşam süren unsurları Müslümanlar, Museviler, Rum Patriğine bağlı olanlar ile 1870 yılında kurulmasına izin verilen Eksarhlığa bağlı bulunanlar olarak tanımlayıp bunları birbirinden ayırt ediyordu. Millet sistemi, tebaayı, sahip olduğu etnik yapısı yerine bağlı bulunulan cemaat/mezhep gözetilerek oluşturulmuştu. Bu mezhepleri sadece konuşulan lisan ölçüsü esas alınarak etnik gruplara bölmek oldukça zor bir durumdu (Castellan, 1995: 367). Makedonya'da gerçekleştirilen nüfus sayımları esnasında etnik yapının kesin ve doğru bir biçimde ortaya çıkarılmamasının birçok sebebi olmakla birlikte bunlardan ikisini belirtmek mümkündür. İlk olarak birey ya da toplulukların hangi ulusa ait olduklarını ve dolayısıyla kim olduklarını kesin olarak kestirememeleri ve ikinci olarak ise kendi davalarına taraftar çekmeye gayret gösteren Bulgar, Yunan ya da Sırp propagandacılarının türlü tehdit ve baskıları karşısında bunların içinde buldukları kimlik bunalımı gösterilebilir (Anastasiadou, 2001: 343).

Makedonya'nın kendi ulusal sınırlarının bir parçası olması gerektiği yönünde politikalarına yön veren Balkan devletlerinden her biri bölge nüfusu ile ilgili istatistikler hazırlarken kendi çıkarlarına hizmet edecek biçimde veriler açıklamaktaydılar. Dolayısıyla birbiriyle tutarsız ve bir diğerini tekzip eden istatistikler ortaya çıkmaktaydı. Böylece Makedonya nüfusu ile ilgili olarak açıklanan her istatistik, veri kargaşasına katkı sunmaktan başka bir anlam ifade etmiyordu (Beydilli, 1989: 79). Örneğin, 1878 yılında kaleme alındığı anlaşılan ve Edirne, Manastır ile Selanik vilayetlerinin nüfus istatistiklerini konu edinen *Ethnographie des vilayets d'Andrinople, de Monastir, et de Salonique* adlı esere göre bu yıl itibarıyla Manastır vilayetinin nüfusu sadece erkek olarak 152.534 Bulgar, 40.236 Müslüman, 15.853 Ulah, 3.250 Yahudi, 3.175 Arnavut ve 700 Rum'dan oluşmaktaydı (Ethnographie des vilayets d'Andrinople, de Monastir, et de Salonique, 1878: 411). Bu eserdeki verilere bakıldığında Bulgar nüfusunun şişirilerek verildiği ve dolayısıyla Bulgar taraftarı kişilerce hazırlandığı rahatlıkla anlaşılmaktadır.

Makedonya nüfusu ile ilgili en güvenilir verilerin yer aldığı kaynakların Osmanlı resmi istatistikleri olduğu sonucu çıkarılabilir. Bilhassa 1905 tarihinde gerçekleştirilen Osmanlı nüfus sayımı, nüfus tespiti esnasında benimsenen şeffaflık stratejisi yönüyle oldukça güvenilir istatistikler sunduğu söylenebilir. 1905 nüfus sayımında yalnızca Osmanlı memurları görev almamıştır, aynı zamanda her bölgedeki cemaatler tarafından seçilen güvenilir kişilerden oluşan müşterek komisyonlar da sorumluluk almışlardır. Uygulanan bu strateji sayesinde sayım esnasında cemaatler birbirlerini kontrol edebilme imkânına sahip olmuşlardır (Beydilli, 1989: 80).

Vilayetin 1896 yılı nüfusuna bakıldığında toplam nüfusun 763.886 ve merkez sancak nüfusunun ise 31.257 kişiden oluştuğu görülmektedir (Manastır Vilayet Salnamesi, 1314/1896: 175). Bu tarihten 7 yıl sonra yani 1903 yılına gelindiğinde vilayetin toplam nüfusunun neredeyse 100.000 kişi arttığı gözlemlenmektedir. Vilayetin 1903 yılına ait nüfus yapısının din ve etnik kökene göre dağılımı aşağıdaki tabloda ifade edilmiştir.

Dini/Etnik Yapı	Manastır
Genel Nüfus	860.000
Müslüman³	
Türk ⁴	115.000
Boşnak	-
Arnavut ⁵	310.000
Hristiyan	
Arnavut	80.000
Rum	100.000
Bulgar	185.000
Ulah	56.000
Sırp ⁶	7.000
Diğer	
Yahudi	5.000
Çingene	1.000
Yabancı	
Hristiyan	1.000
Müslüman	-

Tablo 2. 1903 Yılına Ait Manastır Nüfusunun Din ve Etnik Kökene Göre Dağılımı
(Y.PRK.MK, No. 12, Gömlek No. 92)

Tablo 2’de yer alan veriler göz önüne alındığında 1903 yılı itibariyle Manastır vilayetinin toplam nüfusunun 860.000 kişiden oluştuğu görülmektedir. Bu sayının 425.000’ini Müslümanlar ve 428.000’ini ise Ortodoks Hristiyanlar teşkil etmiş olmaları dolayısıyla bu her iki tarafın nüfus miktarlarının neredeyse birbirine eşit olduğu söylenebilir. Vilayet nüfusunun etnik unsurlara dağılımı dikkatte alındığında ise Arnavutların ilk sırada yer aldığı ve Arnavutları sırasıyla Bulgarlar, Türkler, Rumlar, Ulahlar, Sırp, Yahudiler ve Çingenelerin takip ettiği sonucu ortaya çıkmaktadır.

Rumeli Umumi Müfettişi Hüseyin Hilmi Paşa tarafından 1905 yılında gerçekleştirilen nüfus sayımına göre Manastır vilayetinin nüfusu 513.002 Müslüman, 347.978 Patrikhane’ye mensup,

³ 1906-1907 Osmanlı nüfus sayımına göre Manastır vilayetinin toplam nüfusunun % 40’ını Müslümanlar oluşturuyordu (Karpaz, 2010: 347-348).

⁴ Türkler Makedonya’nın her bölgesinde ve özellikle de Manastır’da ve Köprülü’den itibaren doğu kesimlerinde yaşam sürmekteydiler (Hilmi, 1326 /1910: 42).

⁵ II. Meşrutiyet yıllarında Müslüman Arnavutlar Manastır’daki nüfusun %30’luk bir kesimini teşkil etmekteydi (Özcan, 2013: 404).

⁶ Osmanlı arşivinde 1910 yılının Nisan ayı tarihli bir belgeye göre Manastır vilayetinde dikkate değer bir Sırp nüfusu mevcut değildi. Bununla birlikte vilayette Sırp’lara ait kilise ve papaz dahi bulunmuyordu. Ayrıca Sırbistan’dan gelen bazı aileler Sırp cemaati teşkil etme teşebbüsünde bulunarak Bulgar halkı arasında ayrılık meydana getirme niyetindeydiler (DH.MUİ, No: 90, Gömlek No: 4).

189.155 Eksarhane'ye mensup ve 7.293 Museviler olmak üzere toplamda 1.057.828 kişiden oluşmaktaydı (Tilbe, 2018: 118).

1911 yılına gelindiğinde Manastır vilayetinin toplam nüfusu 1.000.576 kişiden ibaretti. Manastır sancağının nüfusu 374.129 kişiden oluşuyordu ve bu sayının 193.123'ü erkek ve 181.006'sı ise kadın idi. Vilayetin merkez nüfusu 20.417 erkek ve 19.944 kadın olmak üzere toplamda 40.461 kişiden müteşekkildi ve bu nüfusun 15.930'u Müslüman, 9.162'si Rum, 7.900'ü Bulgar, 446'sı Ulah, 275'i Sırp, 6.307'si Yahudi, 267'si Gayr-ı Müslim Kıpti, 25'i Katolik ve 40 kadarı ise Protestanlardan oluşmaktaydı. Ayrıca vilayete bağlı Serfice sancağının 213.141, Görice sancağının 194.791, İlbasan sancağının 82.708 ve Debre sancağının ise 135.807 nüfusu mevcuttu (Tevfik, 1327/1911: 100-106).

3. Manastır'da Kilise ve Mektep Anlaşmazlıkları

Makedonya topraklarında gayrimüslim unsurlar arasında yaşanan kilise ve mektep anlaşmazlıkları XX. yüzyıla henüz yeni girilmişken şiddetini daha da arttırmıştı. 1909 yılına gelindiğinde Makedonya'nın neredeyse bütün bölgelerinde olduğu Manastır'da da Bulgar, Sırp, Ulah ve Rum cemaatleri arasında kilise ve mektep kullanımı ile bu kurumların hangi tarafa ait olduğu hususunda vuku bulan tartışmalar ve bu tartışmaların yol açtığı çatışmalar iyice kontrolden çıkmıştı. Yaşanan bu anlaşmazlıkların sebep olduğu kasvetli havayı dağıtmak için mahalli idareciler tarafından oldukça çaba gösterilmekteydi (TFR.I. MKM, No. 36, Gömlek No. 3518).

Bulgar, Rum, Sırp ve Ulah cemaatleri arasında meydana gelen kilise ve mektep ihtilafları sebebiyle yerel idareciler çoğu kez bu sorunlarla uğraşmak zorunda kalıyor ve görev sürelerini anlaşmazlıkları bertaraf etmek için harcamaktaydılar. İdareciler tarafından vuku bulan anlaşmazlıkların bertaraf edilmesi adına bir takım çözüm uygulamalarına başvurulmuştu. Bu çözüm uygulamalarından biri ve hatta sıklıkla başvurulana, üzerinde anlaşmazlık yaşanan kiliselerde cemaatler tarafından nöbetleşe ayin icra edilmesi ve mekteplerin ise müşterek kullanılması idi. Ancak başvuru bu yöntem kalıcı ve etkili bir çözüm sağlamakta yetersiz kalıyor ve taraflar arasındaki anlaşmazlıklar gittikçe daha da artıyordu. Bu anlaşmazlıklar dolayısıyla bir kısım bölgelerde çok acı hadiseler meydana gelmekteydi (A.MKT.MHM, No. 692, Gömlek No. 15).

1909 yılı itibariyle Manastır vilayetine bağlı sancak ve kaza sınırları içerisinde yer alan bazı karye ve yerleşim alanlarında gayrimüslim unsurlar arasında vuku bulan kilise ve mektep anlaşmazlıklarında mevcut durum şu şekildeydi:

1909 yılına gelindiğinde Manastır'a bağlı Debre sancağının Kocacık nahiyesindeki Hristiyan tebaanın çoğunluğunu Bulgar cemaati teşkil etmekteydi ve Bulgar cemaatinin neredeyse tamamı Eksarhane idaresini benimsemiş olmaları dolayısıyla bu zamana kadar aralarında kayda değer bir ihtilaf zuhur etmemişti. Tresance karyesinin Hristiyan halkının çoğu Bulgar ve Sırlardan oluşmaktaydı ve her iki cemaat arasında 1906 yılına kadar kilise aidiyeti hususunda ihtilaflar meydana gelmemiş olmasına rağmen 1909 yılı itibariyle anlaşmazlıklar zuhur etmişti. Karyede bulunan iki kiliseden büyüğünün Bulgarlara ve diğerinin ise Sırların kullanımına verilmesiyle anlaşmazlığa son verilmiş ve o zamandan beri her iki taraf arasında anlaşmazlık yaşanmamıştı. Galişte, Lazaropole, Selahiye, Trebişte, Melnican-ı Bala ve Melnican-ı Zir karyelerinde birer kilise bulunmaktaydı ve bu kiliselerde Sırp ile Bulgar cemaatleri Bulgar papaz öncülüğünde müşterek ayin icra etmekteydiler. 1909 yılında Kolonya nahiyesinde ihtilafli kilise ve mektep mevcut değildi. Manastır'a bağlı Mat ve Debre-i Zir kazalarında ise gayrimüslim unsur bulunmuyordu (TFR. I. MKM, No. 36, Gömlek No. 3518).

Manastır'ın İstarova kazasına bağlı Langa karyesinin nüfusu çoğunlukla Rum ile Ulahlardan oluşuyordu. 1908 yılından önce Rum ve Ulah unsurları arasında bu karyede mevcut bulunan Senyorgi ve Sentanas isimindeki iki kilise aidiyeti hususunda anlaşmazlıklar baş göstermişti. Daha sonra Senyorgi kilisesinin Ulahlara ve Sentanas kilisesinin ise Rumlara verilmesiyle birlikte her iki unsur arasındaki anlaşmazlıklara son verilmişti. Ancak bu karyede nüfus kayıtlarına göre Ortodoks Arnavutlar olarak adlandırılan bir grup daha yaşam sürmekteydi ki bunlar bütünüyle Patrikhane'ye bağlı idiler. Buradaki Ortodoks Arnavutlar ile Rumlar arasında da karyedeki her iki kilisenin kimlere ait olduğu hususunda ihtilaflar yaşanmaktaydı. Rumlar, Patrikhane'nin ana unsurunu oluşturdukları gerekçesiyle kiliselerin kendilerine ait olduğu iddiasında bulunmaktaydılar. Rumlar, bu konuda Meclis-i Mebusan'ın vereceği kararı bekleyeceklerini ifade ediyor olsalar da idareciler tarafından mevcut kilisenin her iki taraf için yeterli olduğu ve bu sebeple yeni bir kilisenin inşa edilmesine ihtiyaç duyulmadığı düşünülmekteydi. İstarova kazasına bağlı Uyar, Behleşte ve Desikol nahiyelerinde ihtilaflı kilise ve mektep bulunmuyordu (TFR.I.MKM, No. 36, Gömlek No. 3518).

Manastır vilayeti sınırları içerisinde yer alan Grebene kazasına bağlı bazı karyelerde de ihtilaflı kilise ve mektepler bulunmaktaydı. Urhala karyesinde 4 ve Prevol ile Samarina karyelerinde ise birer olmak üzere toplamda 6 kilise Ulah ve Rum unsurları arasında ihtilaflı idi. Bu karyelerdeki ihtilafların devam etmesi üzerine tarafların kiliselerde nöbetleşe ayin icra etmeleri kararı alınmıştı. Önceleri bu karyelerin halkı bütünüyle Ulahlardan oluşuyor iken son zamanlarda tehdit ve sindirme politikaları neticesinde kendilerini Rum olarak tanıtmak zorunda kalmışlardı. Bunlardan Ulah kimliğini muhafaza etme dirayetini sergileyenler var ise de sayıları azdı ve kaç kişi oldukları da belirlenememişti (TFR.I.MKM, No. 36, Gömlek No. 3518).

Kayalar kazası sınırları içerisinde yer alan karyelerden sadece Palihor'da Rum ile Bulgar unsurları arasında ihtilaflı bir kilise ve bir mektep mevcuttu. Karye halkının tamamı tarafından verilen destekle inşa edilmiş olan bu iki kurumun hangi tarihte inşa edildikleri bilinmemekteydi. Önceki kayıtlara göre karyede 79 hanede 213'ü erkek ve 210'u kadın olarak 423 Hıristiyan nüfus kayıtlı bulunmaktaydı. Daha sonra karye halkından bir kısmın Eksarhane idaresine bağlanmayı talep etmeleri üzerine karye nüfus yapısının yeni kayıtları tutulmuştur. Gerçekleştirilen yeni kayda göre karye halkının nüfusu 68 hanede 418 Bulgar, 32 hanede 177 Rum ve 12 hanede 61 Kiptilerden olacak şekilde oluşturulmuştur (TFR.I.MKM, No. 36, Gömlek No. 3518).

İlbasan sancağına bağlı Şenkol mahallesinde önceleri iptidai statüsünde eğitim-öğretim faaliyetlerinin icra edildiği anlaşılan ancak daha sonraları ev tarzında bir eğitim kurumu olarak varlığını devam ettiren bir mektep burada yaşayan halklar arasında anlaşmazlık konusu olmuştu. Bu mektepte yaklaşık olarak 12 yıl öncesine kadar eğitim dili sadece Rumca iken mahalle halkının bir kısmı bu dil ile birlikte Ulahça dilinden de eğitim verilmesi gerektiği hususunda talepte bulunmuşlardı. Mahalle ahalisinin geri kalan kısmının bu talebe karşı çıkmaları neticesinde her iki taraf arasında anlaşmazlık vuku bulmuştu. Mektepte Ulah dilinden eğitim verilmesini isteyen taraf azınlıkta olmaları hasebiyle etkili olamamış ve arzu ettikleri neticeyi elde edemedikleri için bunlar ayrıca bir hane kiralama yöntemine başvurarak burada Türkçe, Ulahça ve Arnavutça dillerinde eğitim faaliyetlerinde bulunmaya başlamışlardı. Mahallede nüfus çoğunluğunu oluşturan taraf da önceki mektebin bir tarafını rüşti ve diğer tarafını ise iptidaî kademesinde tasarruf etmekteydi. Mahalle halkının her iki kesimi de Rum Patrikhanesi'ne mensup bulunuyordu. Eski kayıtlara göre burada 150 hane ile 355 nüfus kayıtlı iken yeni nüfus kaydına göre ise bu sayıların 66 hane ve 260 kişi şeklinde olduğu görülmektedir (TFR.I.MKM, No. 36, Gömlek No. 3518).

Kırçova kazasına bağlı karyelerden sadece Persaka ve Lazarofça ile bir kasabasında gayrimüslim unsurlar arasında ihtilaflı kiliseler bulunmaktaydı. 1909 yılı itibari ile kasabadaki kilise Rumların ve Persaka ile Lazarofça karyelerindeki kiliseler ise Sırpaların kullanımında idi. Kasabada 117 Rum ve 109 Sırp, Persaka karyesinde 195 Sırp ve 53 Bulgar, Lazarofça karyesinde ise 72 Sırp ve 9 Bulgar yaşam sürmekteydi. Orada yaşayan bütün halkın maddi destekleri ile faaliyete geçirilmiş olan bu ihtilaflı 3 kilisenin kesin inşa tarihleri bilinmiyordu. Kaza sınırları içerisinde mevcut bulunan ve gayrimüslim unsurların bunların hangi tarafa ait olduğu hususunda herhangi bir ihtilaf yaşamadıkları toplam 54 kiliseden 33'ü Bulgarlar ve 21'i Sırp, 46 mektepten ise 25'i Bulgarlar, 20'si Sırp ve 1'i de Rumlar tarafından kullanılmaktaydı. Bu kilise ve mekteplerin hangi tarihlerde inşa edildiklerine dair kayıt bulunmuyordu (TFR.I.MKM, No. 36, Gömlek No. 3518).

Manastır'da 1910 yılı itibari ile Patrikhane ile Eksarhane mensupları arasında kilise ve mektep ihtilaflarının yaşandığı karyeler ile bu karyelerdeki her iki cemaatin nüfus sayısına ilişkin veriler aşağıdaki tabloda belirtilmiştir.

Kaza İsmi	Karye İsmi	İhtilaflı		Patrikhane Mensubu	Eksarhane Mensubu
		Kilise	Mektep	Nüfus Sayısı	Nüfus Sayısı
Manastır	Felaboçeşne	1	1	354	253
“	Nevak ⁷	1	1	88	391
“	Ferkaline ⁸	2	1	68	365
“	Ortaeğri ⁹	1		78	121
“	Dihve ¹⁰	1	1	128	368

⁷ Eski nüfus defterlerine göre karyede 50 hanede 309 Rum nüfusu mevcut iken yeni tahrir defterlerine göre ise 58 hanede 411 Bulgar nüfusunun kayıtlı bulunduğu anlaşılmıştır. Ancak yaşanan ihtilaflar ile birlikte ayrıca icra edilen tahkikat sonucunda karyede 45 hanede 366 nüfusun Eksarhane ve 14 hanede 89 nüfusun ise Patrikhane idaresine bağlı bir nüfus yapısının mevcut olduğu ortaya çıkmıştır. Burada karye halkının maddi desteğiyle 1830'lu yıllarda bir kilise ve 1879 yılında da bir mektep faaliyete geçirilmişti. Rumlar ile Bulgarların bu her iki kurum üzerinde hak iddiasında bulunmaları neticesinde aralarında anlaşmazlık meydana gelmişti. Cemaatler arasındaki ihtilafların son bulmaması üzerine idareciler tarafından karyedeki kilise ile mektebin 14 Ağustos 1908 tarihinden itibaren kapalı tutulması kararı verilmişti (TFR.I.MKM, No. 36, Gömlek No. 3518).

⁸ Eski kayıtlara göre karyedeki Bulgar nüfusu 49 hanede 442 kişi iken yeni tahrir kayıtlarına göre ise bu sayının 61 hanede 418 kişi şeklinde olduğu görülmüştür. Sonradan gerçekleştirilen tahkikat neticesinde karyede Eksarhaneye bağlı nüfusun 51 hanede 307 ve Patrikhaneye bağlı nüfusun da 7 hanede 69 kişi olduğu açığa çıkarılmıştı. Karye halkının maddi desteğiyle 1871'de inşa edilmiş olan kilise Patrikhane idaresi altında faaliyet icra etmekte ise de Rumlar ile Bulgarlar arasında yaşanan anlaşmazlıklar sebebiyle 14 Ağustos 1908 tarihinde kapatılmıştı. Ancak kapatılma kararına rağmen kilise Bulgarlar tarafından kaçak kullanılmaya devam edilmişti. Karyede küçük bir kilise daha bulunmaktaydı ve bu kilise Rumlar tarafından kullanılmaktaydı (TFR.I.MKM, No. 36, Gömlek No. 3518).

⁹ Eski tahrir defterlerine göre karyede 35 hanede 345 Rum nüfusu mevcuttu ve yeni kayıtlara göre ise bu sayı 27 hanede 224 şeklinde güncellenmiştir. Ancak ayrıca icra edilen tahkikat neticesine göre 1909 yılı itibariyle bu karyede 9 hanede 71 Rum ve 21 hanede 186 Bulgarın yaşam sürdüğü ortaya çıkmıştır. Buradaki halkın müşterek gayretleriyle 1830'lu yıllarda inşa edilmiş olduğu anlaşılan bir kilise üzerinde Rum ve Bulgar cemaatleri ihtilafa düşmüşlerdi. İhtilafın son bulmaması üzerine idareciler tarafından 14 Kasım 1908 tarihinde kilisenin kapatılması kararı verilmişti. Her iki cemaat tarafından bu tarihten sonra başka bir kilise inşa edilmemişti (TFR.I.MKM, No. 36, Gömlek No. 3518).

¹⁰ Eski tahrir defterlerine göre karyede 50 hanede 419 Rum nüfusu mevcut iken yeni tahrir kayıtlarına göre ise 47 hanede 434 Rum nüfusu olduğu görülmüştür. Ancak yapılan tahkikat neticesinde karyede 14 hanede 147 Rum ve 52 hanede 294 Bulgarın yaşam sürdüğü ortaya çıkarılmıştı. Karyede inşa tarihi 1839 yılına tekabül eden bir kilise ve 1889 yılında eğitim-öğretim faaliyetine başladığı anlaşılan bir mektep mevcut olup, bu her iki kurum bütün karye halkının ortak çabasıyla inşa edilmişti. Önceleri Patrikhaneye bağlı olan karye halkının bir kısmının sonradan Eksarhaneye tabi olmayı seçmelerinden dolayı karyede bulunan kilise ve mektebin hangi tarafa ait olduğu hususunda her iki cemaat arasında anlaşmazlık meydana gelmişti. Rum tarafının kilise ve avlusundaki kabristan ile birlikte mektebi de zorla alıkoyması üzerine aralarındaki çekişmenin şiddeti her geçen gün artmaktaydı. Karyede Bulgar unsurunun ibadetlerini

Filorina	Lijeni	1	1	33	102
“	Gorniçova	2		272	872
“	Beşoşice	2		21	600
“	Biç	1	1	129	258
“	Patile	2	2	34	1.720
“	Armeneçko	2	1	435	701
“	Ferapiştine	1	1	171	319
“	Laken	1	1	33	529
“	Nert	1		583	1.573
“	Setine	1		510	268
Kırçova	Nefs-i Kırçova	1		274	835
“	Parmaka	1		212	58
“	Urlanca	1	1	231	381
Ohri	Radohojde	1	1	141	509
“	Porgoriçe	1		551	169
“	Labonişte	1		439	133
“	Dehçan	1	1	188	1.221
Pirlepe	Ferbogaşnan	1	1	257	794
“	Dolenak	1	1	511	148
“	Yankodim	1		46	622
“	Viriban	1	1	112	252
Kesriye	Gorniçi		1	1.078	582
“	Çerpelova	1	1	123	163
“	Holsişte		1	75	265
“	Flandurup	1	1	82	129
“	Aposkipo	1	1	41	445
“	Ropanişte	1	1	49	404
“	Jelsit	1	1	73	242
“	Çezok	1	1	34	326
“	Telkuş	1	1	80	115
“	Garniç		1	31	171
“	Çuka	1	1	142	20
“	Radogoş	1	1	83	75
“	Alisişte	1	1	149	384
“	İstariçani		1	120	317
“	Koğalaf		1	15	1.344
“	Esmeruş	1	1	192	1.319
“	Kobaniç	3	1	135	940
“	Teşram		1	1.599	852
“	Brezniçe	1		89	540

yerine getirebilecekleri başka kilise bulunmamakla birlikte Bulgar çocukları da Bulgar muhtarının hanesinde eğitim almaktaydı (TFR.I.MKM, No. 36, Gömlek No. 3518).

“	Osinçani	6	2	192	504
“	Bozboğište	2	2	13	791
“	Jelova	2	2	794	705
		56	41	Toplam: 11.088	Toplam: 30.837

Tablo 3. 1910 Yılı İtibariyle Manastır Vilayetine Bağlı Bazı karyelerde Taraflar Arasında İhtilafli Kilise ve Mektep Mevcudu ile Patrikhane ile Eksarhane Taraflarının Nüfusları (DH.SYS, No. 29, Gömlük No. 1)

3.1. Manastır Vilayetindeki okulların Etnik Unsurlara Dağılımı

Her ulusun kendi propagandasını icra etmesinin en etkili vasıtalarından biri okullar idi ve dolayısıyla okullar Makedonya davasında önemli bir yer teşkil etmekteydi. Nitekim Yunan ailelerin Eksarhane'ye bağlı bir okula gidip Bulgar tarihini, dilini ve kültürünü öğrendiği için “Bulgar” olan oğullarından ya da Bulgar ailelerin Patrikliğe bağlı okulda eğitim aldığı için Helen kültürünü benimsemiş oğullarından alayla söz ediyorlardı (Castellan, 1995: 366). Bu sebeple Manastır'daki gayrimüslim unsurlara ait okul ve öğrenci sayılarını belirtmek konunun bütünlüğü açısından önem arz etmektedir.

	Musevi	Sırp	Ulah	Bulgar ¹¹	Rum	Toplam
Kaza	Öğrenci/Okul Sayısı	Öğrenci/Okul Sayısı	Öğrenci/Okul Sayısı	Öğrenci/Okul Sayısı	Öğrenci/Okul Sayısı	Öğrenci/Okul Sayısı
Manastır	430/3	534/8	1.243/14	3.849/73	4.094/61	10.150/159
Kırçova	-	198/8	-	617/21	-	815/29
Pirlepe	-	364/11	45/1	1.861/24	109/5	2.379/41
Filorina	-	-	145/3	1.716/26	1.718/36	3.579/65
Ohri	-	114/4	64/2	2.340/31	332/5	2.850/42
Serfice	-	-	-	-	1.022/15	1.022/15
Alasonya	-	-	355/3	-	2.179/43	2.534/46
Grebene	-	-	510/8	-	2.510/71	3.020/79
Nasliç	-	-	-	-	3.448/52	3.448/52
Kozana	-	-	-	-	1.296/15	1.296/15
Cum'a	-	-	-	552/8	632/10	1.184/18
Göriçe ¹²	-	-	267/3	123/2	3.103/41	3.493/46
Kesriye	84/1	-	60/2	1.942/37	3.454/68	5.540/108
Kolonya	-	-	-	-	395/11	395/11
İstarova	-	-	-	-	323/9	323/9
İlbasan	-	-	18/1	-	211/4	229/5
Pekliye	-	-	-	-	-	-
Gramiş	-	-	-	-	-	-

¹¹ Selanik vilayetindeki Bulgarların okul ve öğrenci sayısına ilişkin bkz. Köseoğlu, M. (2022). Bulgar eğitim seferberliği ve Selanik vilayetinde Bulgar okul ile öğretmenleri. *Turcology Research*, 73, 212-229.

¹² Göriçe'de 40 talebesi bulunan 1 Protestan mektebi de mevcuttu.

Mat	-	-	-	-	-	-
Rikalar	-	148/3	-	1.038/18	-	1.186/21
Debre-i Bala	-	63/2	-	730/16	-	793/18
Debre-i Zir	-	-	-	-	-	-
Toplam	514/4	1.421/36	2.707/37	14.768/256	24.826/446	44.236/779

Tablo 4. 1903 Yılı İtibariyle Manastır Vilayeti Genelinde Gayrimüslim Milletlerin Okul ve Öğrenci Sayısı
(TFR.I.U.M, No. 3, Gömlek No. 204)

Millet/Mektep Türü	Mektep Sayısı	Öğrenci Sayısı
Bulgar		
Erkek İdadi	1	169
Karma Rüştüye	9	2.143
Kız Rüştüye	1	301
İbtidai	214	15.600
Toplam	225	18.213
Rum		
Erkek İdadi	3	448
Erkek Rüştüye	27	3.091
Kız Rüştüye	9	2.308
İbtidai	354	22.300
Toplam	393	28.147
Sırp		
Erkek Rüştüye	1	80
Kız Rüştüye	1	65
İbtidai	74	360
Toplam	76	3.745 ¹³
Yahudi		
Erkek Rüştüye	1	170
İbtidai	3	620
Toplam	4	790
Ulah		
İdadi	1	150

¹³ Eserin orijinalinde Sırp öğrenci sayısı toplamda bu şekilde verilmiştir.

Kız Rüştüye	1	112
İbtidai	52	2.645
Toplam	54	2.907

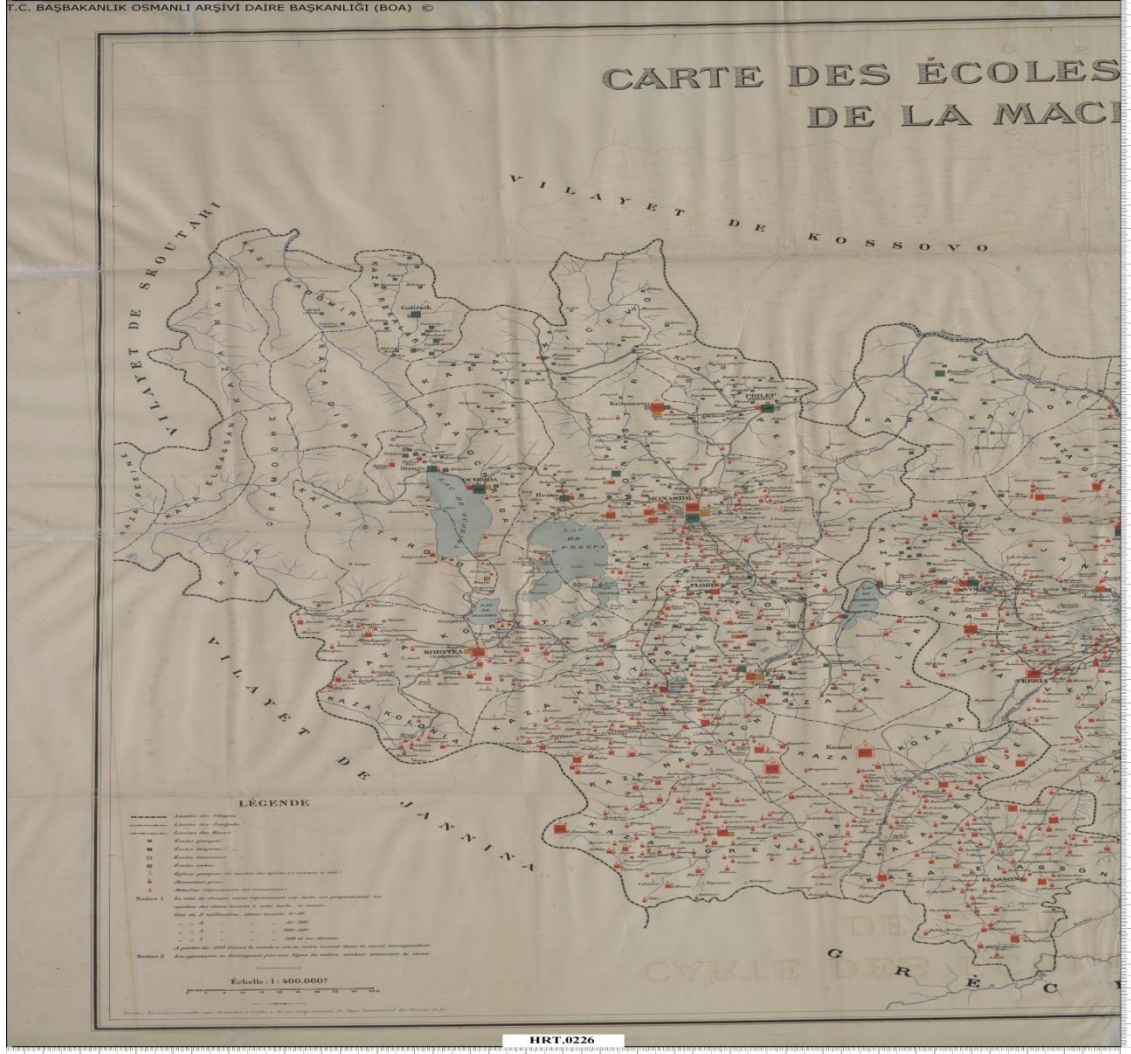
Tablo 5. Manastır Vilayetinde 1911 Yılına Değın Gayrimüslim Mektep ve Öğrenci Sayısı
(Tevfik, R 1327/1911: 109-110)

Tablo 4’te 1903 yılı itibariyle Manastır vilayeti genelinde gayrimüslim unsurların okul ve öğrenci sayısı Osmanlı arşivi verileri esas alınarak ifade edilmiştir. Tablo 5’te ise 1911 yılı itibariyle gayrimüslim unsurların okul ve öğrenci sayısına ilişkin yer alan veriler Mehmed Tevfik’in 1911 yılında yayınlanan *Manastır Vilayeti’nin Tarihçesi* adlı eserinden aktarılmıştır. Her iki tablodaki verilere bakıldığında 1903 yılından 1911 yılına gelindiğinde Bulgar ve Rum unsurları dışındaki diğer ulusların okul ve öğrenci sayılarında bir artış yaşandığı görülmektedir. Bulgar ile Rumların ise öğrenci sayılarında bir artış olmasına rağmen okul sayısı 1911 yılına göre 1903’te daha fazla olduğu gözlemlenmektedir. Rum ve Bulgarların Makedonya’da okul açma rekabetinde bulunmaları dolayısıyla her geçen yıl okul sayılarını artırdıkları dikkate alındığında bu her iki unsura ait okul sayısı 1903 yılına oranla 1911’de daha fazla olması beklenir. Tersine bir oranla karşılaşılmasının sebebi olarak birkaç ihtimali saymak mümkündür. Bunlardan birincisi, vilayetteki bütün kaza ve karyelerdeki okulların istatistiğe yansıtılıp, yansıtılmadığı ve ikincisi ise bu her iki ulusa ait resmi okulların yanı sıra ruhsatsız okulların da sayılıp, sayılmadığı ihtimalleridir. Nitekim Mehmet Tevfik aynı eserinde 1911 yılında Manastır vilayetinde toplamda 1.259 okul ve bu okullarda öğrenim gören 78.032 öğrenci mevcut olduğunu belirtmiştir. Oysaki Mehmet Tevfik’in eserinden verilerin yansıtıldığı Tablo 4’teki bütün unsurların toplam okul sayıları 752 çıkmaktadır. Aradaki 507 okul sayısı farkının büyük bir kısmının Müslümanlara ait olduğu düşüncesi hâkim olmaktadır. Ancak Mehmet Tevfik’in aşağıdaki tabloda da görüleceği üzere Müslümanlara ait resmi okul sayısını sadece 42 ve öğrenci sayısını ise 3.350 olarak ifade etmesi oldukça ilginç görünmektedir.

Mektep Türü	Mektep Sayısı	Öğrenci Sayısı
İdadi, Rüştüye ve Askeri	2	600
Resmi İdadi-i Mülki	5	670
Hususi İdadi-i Mülki	2	80
Resmi Kız Rüştüye	21	1.050
Resmi Erkek Rüştüye	11	950
Toplam	42	3.350

Tablo 6. Manastır Vilayetinde 1911 Yılına Değın Müslümanlara Ait Mektep ve Bu Mekteplerdeki Öğrenci Sayısı
(Tevfik, R 1327/1911: 109-110)

Manastır vilayetinde yaşayan gayrimüslimlere ait okul ve öğrencilerine ilişkin olarak dönemin Osmanlı araştırmacıları haricinde yabancı ve özellikle de Avrupalı araştırmacılarının kısmen de olsa görüşlerine yer vermek faydalı olacaktır. Bu hususta aşağıdaki harita önem arz etmektedir.

Harita 1. Fransız Araştırmacı Erhard Freres Tarafından XIX. Yüzyılın Son Çeyreğine İlişkin Hazırlanan ve Manastır Vilayetindeki Bulgar, Yunan, Sırp ve Ulahlara Ait Okul, Kilise ve Manastırları Gösteren Harita

(BOA. HRT.h. 226-, H 29 12 1341 (12 Ağustos 1923))

Harita 1’de Manastır vilayetinde yaşayan gayrimüslim unsurlara ait birer okulu göstermekte olan her bir karenin kenar uzunlukları bu okullara kayıtlı öğrenci sayılarıyla orantılıdır. Buna göre 2 milimetrelilik kenarlara sahip kareler 0-50 arası kayıtlı öğrenci sayısını, 3 milimetre 50-200 arası öğrenci sayısını, 5 milimetre 200-500 arası öğrenci sayısını, 7 milimetre ise 500 ve daha fazlasını temsil etmektedir. Kırmızı renkli kare Yunan, yeşil renkli kare Bulgar, Sarı renkli kare Ulah ve mor renkli kare ise Sırp okullarını göstermektedir. O dönemde kiliseler ile okullar aynı çatı altında ya da bitişik binalar olarak faaliyet göstermekteydi ve dolayısıyla haritada gösterilen her bir okulun aslında bir kiliseyi de tasvir ettiği söylenebilir. Haritada kenar uzunlukları en fazla kareler kırmızı renkte olduğuna göre daha çok öğrenci sayısına sahip okulların Yunan okulları olduğu göze çarpmaktadır. Manastır vilayeti merkezindeki en büyük Bulgar ve Yunan okulundaki öğrenci sayısı kıyaslandığında 1.315 öğrenciye karşın 1.695 öğrenciyle Yunan okulunun ilk sırayı aldığı görülmektedir. Serfice sancağına bağlı Kayalar hariç Grebene, Naslıç, Kozana ve Alasonya kazalarında neredeyse hiç Bulgar, Sırp ve Ulahlara ait okullar yer almamakta olup bütün okulların Yunanlıların elinde olduğu belirtilmiştir. Bulgar okullarının daha çok Manastır sancağına bağlı Pirlepe, Ohri, Florina ve Kırçova kazalarında yoğunluk kazandığı görülmektedir. Debre sancağına

bağlı Rikalar kazasında hiç Yunan okulu olmadığı ve burada sadece Bulgar okullarının mevcut olduğu anlaşılmaktadır. Genel itibariyle bakıldığında Manastır vilayetinin güneyinde daha çok Yunan okulları, orta kesiminde Yunan ve Bulgar okulları ve kuzey kesimlerinde ise Bulgar okullarının çoğunluğa sahip oldukları sonucu ortaya çıkmaktadır. Sırp okulları çoğunlukla vilayetin kuzeyinde yani Kosova vilayetinin sınırında bulunmaktadır. Uhlara ait okullar ise genellikle Görice ve Manastır sancakları ile Kayalar ve Ohri kazalarında mevcuttu.

4. Kilise ve Mektepler Kanunu ve Bu Kanunun Manastır Vilayetine Tatbiki

Komitacıların yönlendirdiği çetelerin her geçen gün Makedonya'nın hemen hemen her bölgesinde icra ettikleri terör faaliyetlerinin şiddetini ve sayısını artırmaları sonucunda huzur ortamının bozulması, bölgede yaşam süren Müslümanların Hıristiyan topluluklara karşı öfke duymalarına yol açıyordu. 1908 yılında Meşrutiyet'in¹⁴ yeniden ilan edilmesiyle birlikte Makedonya mücadelesi içerisinde olan ulusların mücadelelerini siyasi zeminde sürdürecekleri ve böylece toplumsal birlikteliğin sağlanacak olması dolayısıyla bölgedeki çatışmaların sona erdirilerek huzur ve asayişin hâkim olduğu bir atmosferin meydana getirilmesi beklentisi hâkimdi. Fakat arzu edilen toplumsal birliktelik oluşturulmadığı gibi geleceğe umutla bakılmasını temin edecek hiçbir olumlu gelişme de yaşanmamaktaydı (Güllü, 2018: 258-259).

İkinci Meşrutiyet'in ilanından neredeyse bir yıl sonra yani 1909 yılına gelindiğinde Manastır, Selanik ve Kosova vilayetlerinde Patrikhane ile Eksarhane dini otoriteleri tarafından mevcut kullanılmakta olan kilise ve mektepler üzerinde hak iddiasında bulunulmakta ve dolayısıyla bu hak iddialar beraberinde taraflar arasında çatışmalar meydana getirmekteydi. Patrikhane'ye bağlı kiliseler Bulgarlar tarafından zabtedilmekteydi. Bulgarlar, ayrıca birçok yerde kilise ve okulları olmadıklarını söyleyerek yoğun bir şekilde kendileri için kilise ve okul inşa edilmesi taleplerinde bulunmaktaydılar. Yerel idareciler, günün şartlarına çözüm olarak hangi tarafa tartışmalı kilise ve okulları taksim ederse etsin hiçbir tarafı memnun edemiyorlardı. Öte yandan Rumlar Ulah cemaatinin kiliselerde ayin icra etmelerine engel teşkil etmekteydiler. Sırp ve Ulah eşkıyası ise Patrikhane ve Eksarhane idaresine bağlı kiliselere baskınlar düzenlemek suretiyle buraları ele geçirme gayreti içerisinde oluyorlardı. Meydana gelen anlaşmazlıklar ve çatışmalar çıkmaza girmiş olması hasebiyle Makedonya'daki halkların günlük yaşamı oldukça zorlaşıyordu. Bu sebeple Bulgar ve Ulah cemaatleri ile yerel idareciler kilise ve mektep meselesinin kalıcı olarak bir çözüme kavuşturulması için Meclis-i Mebusan'a taleplerini iletmışlerdi (DH.MKT, No. 1308, Gömlek No. 11).

Osmanlı'nın Makedonya'da görev yapan bir kısım idarecilerine göre, kilise ve mektep ihtilaflarının bir çözüme kavuşturulmasının geciktirilip muallakta bırakılması, gayrimüslim unsurlar tarafından bu konunun istismar edilmesine açık kapı bırakılmaktaydı. Nitekim meydana gelen her yeni hadisede idarecilerce yeniden araştırmalar, incelemeler ve defter tanzimine teşebbüs edilmesi birbirine karşıt grupların cesaret bulmasına ve şımarmalarına neden olmaktadır. Böylece Rumeli vilayetlerinde taraflar arasındaki ihtilafların günden güne artması dolayısıyla çatışmaların şiddeti artarak devam etmekteydi ve bu hususta kontrolü sağlamak gittikçe zorlaşıyordu. İttihat ve Terakki yönetimi, bütün bu hususları dikkatte alarak kilise ve

¹⁴ İttihatçı kadroları oluşturanların buradaki faaliyetleri dolayısıyla Manastır vilayeti II. Meşrutiyet'in ilan edilmesinde önemli bir rol oynamıştı. Bundan dolayı II. Meşrutiyet'in ilan edilmesinin yankıları Manastır'da oldukça yoğun bir biçimde hissedilmiş ve buradaki halk bu durumu büyük bir sevinçle karşılamıştı. Manastır halkı ve İttihatçı üyeler tarafından II. Meşrutiyet'in ilan edilmesi, Osmanlı'nın en büyük bayramlarından biri olarak görülerek adeta bayram havasında kutlanmıştı. Kutlamaların gerçekleştiği gün kentte bazı Sırp ve Bulgar ileri gelenlerinin ziyaretleri söz konusu olmuş ve bu kişiler İttihat ve Terakki Cemiyet üyeleri tarafından karşılanmıştı. Bkz. Abdülmecid Fehmi, *Manastır'ın Unutulmaz Günleri*, Beynelmillel Ticaret Matbaası, Manastır Rumi 1327/1911,

mektep anlaşmazlıklarının bütünüyle halledilmesi gerektiği düşüncesine sahip olmuştu (TFR.I.MKM, No. 36, Gömlek No. 3518).

Hükümet tarafından yerel idarecilerden ihtilafların çözümüne yönelik görüş ve öneriler talep edilmişti. İdareciler tarafından önerilen çözüm yöntemlerinden biri de birbirine benzer durumda bulunan ihtilaflı kilise ve mekteplerin mahalli yetkililerce halledilmesi, fakat halledilmesi zor olanlarında ise vilayet merkezinde teşekkül edecek muhtelif komisyonların vereceği kararlara uyulması suretiyle ihtilafların bertaraf edilmesiydi (TFR.I.MKM, No. 36, Gömlek No. 3518).

Dâhiliye Nezareti'nden Rumeli Vilayet Müfettişliği'ne gönderilen 23 Şubat 1909 tarihli tahriratta şöyle denilmektedir:

Rumeli'de ve özellikle de Rum, Bulgar ve Ulahların yaşadığı yerlerde çatışmaların asıl kaynağını teşkil eden kiliseler meselesinin halledilmesi muallâkta bırakılması çatışmaların eski seviyesine dönmesini sağlayacağından bu konuda Meclis-i Mebusan tarafından yeni bir talimatname hazırlanması gerekmektedir. En uygun ve meşru görülen yol; kapalı bir biçimde oy kullanılması usulüyle her karyede hangi tarafın nüfus çoğunluğunu oluşturduğu belirlendikten sonra mevcut kilise ve mekteplerin o tarafa verilmesiyle birlikte azınlıkta kalanlara ise yeniden kilise ve mektep inşası için mevcut kilise ve mekteplerin kıymetinin kendi nüfuslarına nispeti oranında tazminat verilmesine ve hükümetçe de münasip miktarda nakdi yardımda bulunulmasıyla başka bir kilise ve mektep inşasına süratle başlanması icap etmektedir. Bununla birlikte Ulah ve Arnavutların kendi lisanlarıyla ayin icra etmelerine müsaade buyrulması siyaseten büyük faydalar sağlayacağına dair düşünceleri ihtiva eden tahrirat Siroz Mutasarrıflığı tarafından Hükümete gönderilmiştir. Son zamanlarda Meclis-i Mebusan'da yaşanan tartışmalara sebep olan bu önemli meseleye bir netice verilerek, meydana gelen çatışmaların bertaraf edilmesi mülki idare ve siyasi anlamda önem arz etmektedir (TFR.I.MKM, No. 36, Gömlek No. 3518).

Dâhiliye Nezareti'nden gönderilen bu tahriratın içeriğinden de anlaşıldığına göre kilise ve mektep anlaşmazlıklarına bir çözüm getirilmesi hususunda yerel idarecilerden görüş ve önerilerini bildirmeleri istenilmiş ve bu bağlamda Siroz Mutasarrıfının belirtmiş olduğu çözüm yöntemi makul görülmüştür.

İttihat ve Terakki Cemiyeti, iktidara geldiğinde ülkenin çözülmesi gereken en önemli sorunun Makedonya meselesi olduğu bilincindeydi. Makedonya'da asayişin bir türlü sağlanamamasının ve mevcut sorunların giderek daha da büyümesinin temel sebebinin taraflar arasında yaşanan anlaşmazlıklar oluşturmaktaydı. Bu durumun farkında olan İttihatçılar, öncelikli olarak kilise ve mektep anlaşmazlıklarına kesin ve kalıcı bir çözüm getirerek Osmanlı birlikteliğini sağlamak istedi. Bu doğrultuda süren çalışmalar neticesinde 3 Temmuz 1910 tarihinde "Kilise ve Mektepler Kanunu" çıkarılmıştı (Şıvgın, 2012: 10).

Kanuna göre, ihtilafların yaşandığı yerleşim yerlerinde ikamet eden Rumlar ile Bulgarlar arasında kilise ve mektep paylaşımı yapılacak olması durumunda burada var olan kilise ile mektep, nüfus çoğunluğunu meydana getiren tarafın idaresine devredilecek ve azınlığı oluşturan tarafa ise her iki cemaatin sağlayacağı maddi destek ile kilise ve mektep inşa edilecekti. Taksim gerçekleştiğinde kilise ve mektepsiz kalan tarafa yeni kurumlar inşa etmek için her iki cemaatin sağlayacağı maddi yardımlarının yetersiz kalması durumunda da eksik kalan miktar hazineden karşılanacaktı (A.DVN.MKL, No. 50, Gömlek No. 12).¹⁵ Kanunun 4. Maddesinde bir yerdeki ikinci kilise ile mektebin diğer tarafa verilmesi hükmü yer almaktaydı. 10. Maddeye göre, Sultanın izni gerekmeden yeni kiliseler inşa edilebilecekti ve bunun için kent meclisinin onayı yeterli olacaktı (Hacısalıhoğlu, 2020: 325). 7. Maddeye göre, kanunun yürürlüğe girmesinden itibaren bir yerdeki cemaatlerin kilise tabiiyetini değiştirmeleri, kilise ve mekteplerin aidiyetinin değiştirilmesine sebep olamazdı ve bundan dolayı ahalinin bir kısmı veya tamamı kilise

¹⁵ Kilise ve Mektepler Kanunu'nun Layıha sureti için çalışmanın ekler kısmına bakınız.

mensubiyetini değiştirmeleri durumunda kendi masraflarıyla yeniden kilise ve mektep inşa edebileceklerdi (A.DVN.MKL, No. 50, Gömlek No 12).

Yeni kilisenin inşaatı bitirilinceye kadar eski kilisenin cemaatler tarafından ortak kullanılması talimatı verilmişti. Kanun gereğince her nerede kilise ya da mektep inşa etmek icap ediyorsa bunun belirlenmesi ve ayrıca kanun hükümlerinin uygulamaya konulmasıyla birlikte her vilayetin ihtiyaç duyacağı meblağın acilen bildirilmesi de istenmişti (Şıvgın, 2012: 10).

Mecliste çıkarılması düşünülen kanun ile ilgili görüşmelerin yapıldığı esnada bazı mebuslar, kilise ve mektep anlaşmazlıklarının çözümüne ilişkin görüşlerini beyan etmişlerdi. Mebuslardan birkaç kişi, cemaatlerle işbirliği içerisinde hareket edilmesi gerektiği yönünde görüş bildirmişlerdi ve bu görüşlerine göre ihtiyaç duyulan kilise ve mektepler için hazineden karşılanacak miktar cemaatlere verilmeli ve cemaatler tarafından inşa süreçleri yürütülmeliydi (MMZC. 13 Teşrinisani 1326 (26 Kasım 1910): 171). Mebusların öne sürdükleri bu fikirler mecliste oylamaya sunulmuş ve oy birliği ile kabul görmemişti. Nihayetinde Kilise ve Mektepler Kanunu çerçevesinde anlaşmazlık yaşanan yerlerde gayrimüslim cemaatlere lüzum duyulması halinde yeni kurumların inşası için Dâhiliye Nezareti'nin bütçesine hazineden 40.000 Lira transfer edilmesi uygun görülmüştü (MMZC. 15 Teşrinisani 1326 (28 Kasım 1910): 186).

Bu yönde hareket edilmesine lüzum görülmesinin sebebi, kilise ve mekteplerin merkeze bağlılıklarını temin etmek ve böylece bu kurumlar üzerinde devlet denetiminin kurulabilmesini sağlamaktı (Şıvgın, 2012: 10).

Kilise ve Mektepler Kanunu'nun yasalaşmasına Rumların her kesiminden tepki gösterilmişti. Kanunun kabul edilmesi üzerine mecliste yapılan görüşmeler esnasında Rum milletvekilleri çok sert tepki vermişlerdi. Onlara göre, Osmanlı yönetimi, Bulgaristan ile muhtemel bir savaştan çekindiği için kiliseler Bulgarlara devredilmişti (Hacısalıhoğlu, 2020: 324). Kanunun uygulamaya geçirilmesiyle birlikte hali hazırda Patrikhane'nin idaresinde olan birçok kilise ile mektebin Eksarhane'ye devredilecek olmasından dolayı Patrikhane idarecileri de oldukça tedirgin olmuşlardı. Rum din adamları, bu kanunu Patrikhane'nin Ortodoks cemaat üzerindeki otoritesini azaltmaya yönelik son girişim olarak telakki etmekteydi. Patrikhane, birkaç kez Hükümet yetkilileri ile iletişime geçerek kanuna itiraz ettiklerini bildirmiş olmakla birlikte kanunun durdurulması için Avrupa devletlerini Osmanlı Hükümetine müdahalede bulunmaya davet etmekten dâhi çekinmemişlerdi (Güllü, 2018: 259). Kanun ile birlikte Patrikhane'nin kilise, mektep ve mezarlıklar üzerindeki hakkına gasp edildiğini beyan eden Rumlar, Siroz, Kareferye, İzmir ve daha başka yerlerde mitingler tertipleyerek tepkilerini dile getirmişlerdi (DH.SYS, No. 291, Gömlek No. 11). Osmanlı'nın Rumeli topraklarının birçok noktasında Rumlar tarafından mitingler düzenlenirken Rum Patriği beraberindeki heyet ile Sultan Mehmet Reşad'ı ziyaret etmişti. Patrik, Sultan'a Kilise ve Mektepler Kanunu'nun Rumlar açısından kabul edilemez olduğunu ifade ettikten sonra bu kanunun ya ertelenmesini ya da var olan kiliselerin kendilerine devredilerek Bulgarlar için yeni kiliselerin inşa edilmesinin daha uygun olacağı görüşünü bildirmişti. Patriğin bu isteğine karşılık olarak Sultan Reşad ise kanunun gayrimüslim unsurlar arasındaki anlaşmazlıkların ortadan kaldırılması amacını taşıdığı ve dolayısıyla bundan memnun olmaları gerektiğini cevabını vermişti (Kerimoğlu, 2007: 13).

Kilise ve Mektepler Kanunu'nun 8. Maddesinin Ulah kiliselerini de kapsamı gerektiği hususunda bazı taleplerde bulunulmasına rağmen Hükümet tarafından uygun olmayacağı

gerekçesiyle kabul edilmemişti (DH.MUI, No. 93, Gömlek No. 10).¹⁶ Kanunun hükümleri her ne kadar etnik ayrımı gözetmeden hazırlanmış olsa da bu sayede çeyrek asırdan fazla bir zaman süregelmekte olan Patrikhane ile Eksarhane taraftarları arasındaki münazaalar son bulmuştu (Şıvgın, 2012: 10).

Kanun maddelerinin Manastır vilayetinde Patrikhane ve Eksarhane tarafları arasında ihtilafların yaşandığı yerlerde uygulanmasıyla birlikte ortaya çıkan netice Tablo 7’de gösterilmiştir.

Kaza İsmi	Karye İsmi	Yalnız Bir Kilise ve Bir Mektep Bulunan Karyede Nüfusu Üçte Bir Oranından Fazla Olup Kanun Gereğince Kendilerine Mevcut Müesseselerin Teslimi İcap Eden Taraf				İhtilaflı Kilise ve Mektebin Birden Fazla Olduğu Karyelerde Mevcut Müesseselerin Cemaatler Arasında Bölüştürülmesi				Nüfusları Üçte Bir Oranından Az Olmaları Sebebiyle Kendileri İçin Yeniden Kilise ve Mektep İnşası Lazım Gelen Taraf				Yapılacak Kilisenin Keşfedilen Bedeli	Yapılacak Mektebin Keşfedilen Bedeli		
		Patrikhane Mensubu		Eksarhane Mensubu		Patrikhane Mensubu		Eksarhane Mensubu		Patrikhane Mensubu		Eksarhane Mensubu				Kuruş	Kuruş
		Kilise	Mektep	Kilise	Mektep	Kilise	Mektep	Kilise	Mektep	Kilise	Mektep	Kilise	Mektep				
Manastır	Felaboçeşne	1	1									1	1	21.938	8.589		
“	Nevak			1	1					1	1			11.876	5.237		
“	Ferkaline				1	1		1			1				5.931		
“	Ortaeğri	1										1		20.759			
“	Dihve			1	1					1	1			21.909	11.224		
Filorina	Ljeni			1	1					1	1			12.360	3.560		
“	Gorniçova					1											
“	Beşoşice					1		1									
“	Biç	1	1									1	1	15.972	6.283		
“	Patile					1	1	1	1								
“	Armenečko		1			1		1					1		10.352		
“	Ferapiştine	1	1									1	1	16.011	2.139		
“	Laken			1	1					1	1			20.820	4.829		
“	Nert			1						1				24.821			
“	Setine	1										1	1	21.039	1.921		
Kırçova	Nefs-i Kırçova			1						1				35.943	13.247		
“	Parmaka	1										1		13.179			
“	Urlanca	1	1									1	1	30.969	11.335		
Ohri	Radohojde			1	1					1	1			11.546	5.010		
“	Porgoriçe	1										1		11.545			

¹⁶ Kilise ve Mektepler Kanunu’nun sekizinci maddesinin Ulah kiliselerini kapsamama nedenlerini bildiren sadrazam yazısı için bu çalışmanın ekler kısmına bakınız.

“	Labonişte	1										1		13.597	
“	Dehçan			1	1					1	1			25.736	9.803
Pirlepe	Ferbogaşnan			1	1					1	1			21.790	5.576
“	Dolenak	1	1									1	1	15.636	5.031
“	Yankodim			1						1				13.497	
“	Viriban			1	1					1	1			19.638	2.700
Kesriye	Gorniçi		1										1		32.100
“	Çerpelova	1	1									1	1	58.000	32.100
“	Holsişte				1						1				15.000
“	Flandurup	1	1									1	1	34.000	18.200
“	Aposkipo			1	1					1	1			58.000	32.100
“	Ropanişte			1	1					1	1			28.000	18.200
“	Jelsit			1	1					1	1			34.000	18.200
“	Çezok			1	1					1	1			58.000	18.200
“	Telkuş	1	1									1	1	26.000	15.000
“	Garniç				1							1			18.200
“	Çuka	1	1									1	1	34.000	15.000
“	Radogoş	1	1									1	1	17.000	15.000
“	Alisişte			1	1					1	1			97.000	13.900
“	İstariçani				1						1				32.100
“	Koğalaf				1						1				32.100
“	Esmeruş			1	1					1	1			113.000	32.100
“	Kobaniç				1	2		1			1				32.100
“	Teşram		1										1		18.200
“	Brezniçe			1						1				51.000	
“	Osinçani					5	1	1	1						
“	Bozboşişte					1	1	1	1						
“	Jelova					1	1	1	1						
		15	13	18	20	14	4	8	4	18	20	15	14	1.008.581	552.667

Tablo 7. Kilise ve Mektepler Kanunu İle Birlikte Manastır Vilayetinde Patrikhane ve Eksarhane Tarafları Arasında İhtilafı Kilise ve Mektep Taksimi (DH.SYS, No. 29, Gömlük No. 1)

Tablo 7 genel bir değerlendirmeye tabi tutulduğunda Manastır vilayetine bağlı karyelerdeki Eksarhane'ye mensup nüfusun Patrikhane'ye mensup nüfusa oranla çoğunluğu oluşturduğu sonucu çıkarılabilir.

Kanunun bölgeye tatbiki doğrultusunda kilise ve mektep taksimi gerçekleştiğinde nüfusu azınlıkta kalan tarafa yeni kilise ve mekteplerin inşa edilmesi zaman almıştır. Hükümet tarafından, nizamnamenin tatbiki tamamlanıncaya kadar mevcut duruma riayet edilmesi gerektiği bildirilmişti. Bu süreçte Manastır vilayetinin bazı bölgelerinde kilisesiz kalan cemaatler, sene başı yortularında ibadetten mahrum kalamayacaklarını ve hükümetçe kendilerinin kiliselere girmelerine engel çıkarılması halinde karşı koymaya mecbur olacaklarını ifade etmişlerdi. Bu tür durumlar özellikle de Görice sancağına bağlı Kesriye kazasının karyelerinde yaşanmaktaydı. Kesriye kazası sınırları içerisinde bulunan kiliselerin çoğu Rumların elinde bulunmaktaydı. Burada mevcut durumun muhafaza edilmesine çaba gösterilmekte ise de bazı karyelerde birkaç kilise mevcuttu ve Bulgar cemaatinin sene başı yortuları ya da Paskalya günlerinde bu kiliselerin birinde ibadetten mahrum bırakılmaları kendilerini oldukça rahatsız etmişti. Bu geçici soruna bir çözüm bulmak adına Kesriye Rum Metropolitine karyelerde Rumların elinde bulunan kiliselerden birinin özel zamanlarda ayinlerini kendi papazlarıyla icra etmek üzere Bulgar cemaatince kullanılmasına izin verilmesi gerektiği tebliğ edilmişti. Rum metropoliti isteksiz olmasına rağmen Kesriye'deki vekiline Bulgar cemaatinin isteklerinin yerine getirilmesi talimatını vermek zorunda kalmıştı. Bazı yerlerde ise daha önce ihtilaflar dolayısıyla kapatılmış olan kiliselerin geçici olarak

Bulgar cemaati tarafından kullanılmasına izin verilmek suretiyle çözüm bulunmaya gayret gösterilmişti (DH.SYS, No. 29, Gömlek No. 1).

Sonuç

XIX. yüzyılın son çeyreğinden itibaren Balkan devletlerinin Makedonya toprakları üzerinde hak iddiasında bulunmaları üzerine Osmanlı siyasi terminolojisine “Makedonya Sorunu” olarak adlandırılan bir kavram yer edinmiştir. Bu sorunun ortaya çıkışını 1870’de Bulgar Eksarhlığı’nın kuruluşuna kadar geriye götürmek mümkündür. Eksarhlığın kurulmasıyla birlikte Balkanlardaki Ortodoks Hıristiyan unsurlar üzerindeki Rum Patrikhanesi’nin mutlak otoritesi sarsılmaya başlamıştır. Bu tarihten itibaren Ortodoks milletin bir parçasını oluşturan Slavların yeni kurulan Eksarhlığın dini idaresi altında birleşmeye başlamaları neticesinde Rum Patrikhanesi ile Eksarhane dini otoriteleri arasında kıyasıya bir rekabet başlamış oldu. Bu rekabetin en çetin yaşandığı yerlerin başında Makedonya denilen bölgenin idari yapısını oluşturan Selanik, Manastır ve Kosova vilayetleri gelmekte idi.

Bulgaristan Hükümeti, 1878 Berlin Antlaşması’ndan sonra Balkan topraklarında sınırları Karadeniz’den Ege’ye ve hatta Adriyatik kıyılarına kadar uzanan “Büyük Bulgaristan”ı kurma hülyalarına kapılmış ve Makedonya’da yaşayan Bulgar nüfusunu referans göstererek bu bölgenin de tasavvur ettikleri sınırlar içerisinde yer alması gerektiğini ifade etmişlerdi. Makedonya’da yaşam süren Ulahlar da bu devletlerin yapıcı olmayan politikalarına maruz kalmış ve en nihayetinde “Rum Milleti” yerine “Ulah Milleti” olarak tanınarak kendi kilise ve mekteplerine sahip olma mücadelesine girişmişlerdir. Ulahların bu konuda en büyük destekçisi ise Makedonya’da Bulgarlar, Makedonya’nın kendileri tarafından kolay bir biçimde ilhak edilmesini sağlamak amacıyla bu topraklarda yoğun bir propaganda faaliyetlerine giriştiler. Makedonya’daki halkları kendi fikirlerine alıştırmak ve ayrıca Slav toplumu içerisinde kendilerinin Bulgar soyundan geldiklerine inanların sayısında bir artış meydana getirmek amacıyla propaganda faaliyetleri icra eden Bulgarlar, kilise ve mektepleri bu faaliyetlerde araç olarak kullanmışlardır. Makedonya’da kilise ve mektep inşa etmeye ağırlık veren Bulgarların faaliyetlerini yakın takibe alan Rum ve Sırp da bölgedeki soydaşlarının toplam nüfus içerisindeki sayılarının oldukça yüksek olduğu iddiasında bulunarak Bulgarları başarıya ulaştıran yöntemleri taklit etmeye giriştiler. belli çıkarlar elde etme gayreti içerisinde olan Romanya olmuştur. Bulgar, Rum, Sırp ve Ulah unsurları, bir yandan Makedonya’da kendi uluslarına ait yeni kilise ve mektep açma rekabetinde bulunmuş ve diğer yandan da daha önce kurulmuş kilise ve mekteplerin kendi hakları olduğu iddialarında bulunmuşlardı. Böylece Makedonya’daki gayrimüslim unsurlar arasında kilise ve mektep anlaşmazlıkları yaşanmıştır. Yaşanan bu ihtilaflara çetelerin de dâhil olmasıyla birlikte Makedonya’nın birçok bölgesinde taraflar arasında çatışmalar vuku bulmuş ve dolayısıyla bu durum Makedonya meselesinin özünü teşkil etmiştir.

Manastır vilayeti, Bulgar, Sırp, Rum ve Ulah nüfusunu bünyesinde barındırması hasebiyle kilise ve mektep anlaşmazlıklarının en yoğun yaşandığı kentlerden biri olmuştur. Kentte taraflar arasında kilise ve mektep ihtilafları yanı sıra çetelerin gerçekleştirdiği terör faaliyetlerinin de çok sık yaşanmış olduğu görülmektedir. Nitekim Manastır, oldukça stratejik bir konumda bulunmaktaydı ve Balkan devletlerinin kontrolünde bulunan komiteler açısından Manastır’da propaganda faaliyetlerini kendi hâkimiyeti altında bulundurmak davaları için hayati bir öneme sahipti.

Rusya ve Avrupalı devletlerin dayatmasıyla Makedonya’da bir dizi reform programları uygulanmış olmasına rağmen gayrimüslim unsurlar arasında yaşanan çatışmalar bir türlü son bulmamış ve hatta 1908 yılında meşruti idareye yeniden dönmüş olması bile arzu edilen etkiyi

meydana getirememiştir. Cemaatler arasında yaşanan anlaşmazlık ve çatışmalar kontrolden çıkarak Makedonya coğrafyasını adeta kaynayan bir kazana dönüştürmüş ve dolayısıyla bu durum Osmanlı diplomasisini sürekli olarak meşgul ede gelmiştir. İttihat ve Terakki Cemiyeti iktidarı elinde bulundurduktan sonra devlet bekası adına bu sorunun çözülmesi gerektiğine inanarak 3 Temmuz 1910 tarihinde Kilise ve Mektepler Kanunu'nun çıkarılmasını sağlamıştır. Patrikhane'nin kontrolünde bulunan birçok kilise ve mektebin Bulgarlara verileceği gerekçesiyle bu girişime Rumlar sert bir biçimde muhalefette bulunmuş olsalar da kanun ile birlikte Patrikhane ile Eksarhane tarafları arasındaki ihtilaflara son verilmiştir.

Kaynakça

a. Arşiv Kaynakları

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA)

Sadaret Divan Mukavelenemeler [A.DVN.MKL.]. Dosya No.50, Gömlek No.12.

Sadâret Mektubi Mühimme Kalemi Evrakı [A.MKT.MHM.]. Dosya No. 692, Gömlek No.15.

Bâb-ı Âli Evrak Odası Belgeleri [BEO]. Dosya No. 2301, Gömlek No. 172544.

Dâhiliye Muhaberat-ı Umumiye İdaresi Evrakı [DH. MUİ.]. Dosya No. 93, Gömlek No. 10, Dosya No. 90, Gömlek No. 4.

Haritalar [HRT.h.]. 226-.

Paris Sefareti Belgeleri [HR.SFR. 04.]. Dosya No. 726, Gömlek No. 98.

Yıldız Sadaret Hususi Maruzat Evrakı [Y.A.HUS.]. Dosya No.199, Gömlek No. 36.

Yıldız Perakende Evrakı Müfettişlikler ve Komiserlikler Tahriratı [Y.PRK.MK.]. Dosya No.12, Gömlek No. 92.

Dâhiliye Nezareti Mektubi Kalemi [DH. MKT.]. Dosya No. 961, Gömlek No. 58, Dosya No. 1308, Gömlek No. 11.

Rumeli Müfettişliği Makamat Evrakı [TFR.I.MKM.]. Dosya No. 4, Gömlek No. 304, Dosya No. 36, Gömlek No. 3518.

İrade Dâhiliye [İ. DH.]. Dosya No. 1433, Gömlek No. 42.

Dâhiliye Nezareti Siyasi Kısım Evrakı [DH. SYS.]. Dosya No. 62, Gömlek No. 2, Dosya No. 29, Gömlek No. 1, Dosya No. 291, Gömlek No. 11.

Rumeli Müfettişliği Umum Evrakı [TFR.I.UUM.]. Dosya No. 3, Gömlek No. 204.

b. Salnameler

Manastır Vilayet Salnamesi, 1311/1894.

Manastır Vilâyet Salnamesi, 1314/1896.

c. Gazeteler

Manastır Vilayet Gazetesi, No. 1130, 01 Mayıs 1907.

d. Meclis-i Mebusan Toplantı Tutanaqları

MMZC. İc. 3, 13 Teşrin-i Sani 1326, D.1, C.1, İ.7, c.2, s. 171.

MMZC. İc. 3, 15 Teşrin-i Sani 1326, D.1, C.1, İ.8, c.1, s. 186.

e. Kaynak Eserler, Araştırma ve İnceleme Yayınlar

Adanır, F. (2001). *Makedonya Sorunu*. (İ. Catay, Çev.). Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Altıntaş, A. (2005). Makedonya Sorunu ve Çete Faaliyetleri. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(2), 69-91.

Anastassiadou, M. (2001). *Tanzimat Çağında Bir Osmanlı Şehri Selanik*. (I. Ergüden, Çev.). Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

- Bayraktar, K. (2014). Makedonya Sorunu ve Avrupa Müdahalesi (1902 - 1905). *Bilig*, 69, 1-28.
- Beydilli, K. (1989). II. Abdülhamid Devrinde Makedonya Meselesine Dair. *Osmanlı Araştırmaları*, IX, 77-99.
- Bourchter, J. D. (1905). *The Balkan state-their attitude towards the Macedonian question*. L. Villari (Ed.), *The Balkan Question (The Present Condition of The Balkans and of European Responsibilities By Various Writers)* içinde. (s. 120-166), E.P. dutton and company.
- Bulgaristan Harbiye Nezareti Genelkurmay Dairesi Harp Tarihi Encümenince Neşredilen, (1943). *1912-1913 Balkan Harbinde Türk-Bulgar Harbi* Cilt: I. Harbin İhzarı, (Albay M. Tunca, Çev.). Askeri Matbaa.
- Castellan, G. (1995). *Balkanların Tarihi*. (A. Yaraman-Başbuğu, Çev.). Milliyet Yayınları.
- Chomakov, (1915). *The Aspirations of Bulgaria (Translated From The Serbian of Balkanicus)*. Lomdon: Simpkin, Marshall, Hamilton, Kent & Co., Ltd. 4 Stationers' Hall Court, E.C.
- Danişmend, İ. H. (1961). *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*. (Cilt: 4). Türkiye Yayınevi.
- Ethnographie des vilayets d'Andrinople, de Monastir, et de Salonique*, Extrait Du Courrier D Orient, İstanbul 1878.
- Fehmi, A. (Rumi 1327/1911). *Manastır'ın Unutulmaz Günleri*. Beynelmillel Ticaret Matbaası.
- Güllü, R. E. (2018). *Türkiye'de Gayrimüslimlerin Yönetimi-Osmanlı'dan Cumhuriyet'te*. Ötügen Neşriyat.
- Hacısalihoğlu, M. (2020). *Jön Türkler ve Makedonya Sorunu (1890-1918)*. (İ. Catay, Çev.). Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Hamzaoğlu, Y. (2000). *Balkan Türklüğü: Araştırmalar, İncelemeler (Makedonya, Sırbistan, Hırvatistan)*. T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Tunalı, H. (1326/1910). *Makedonya: Mazisi, Hali, İstikbali*.
- Jelavich, B. (2015). *Balkan Tarihi (18. ve 19. Yüzyıllar)*. (4. Baskı). (İ. Durdu, G. Tunalı, H. Koç, Çev.). Küre Yayınları.
- Karal, E. Z. (1995). *Osmanlı Tarihi: Birinci Meşrutiyet ve İstibdat Devirleri (1876-1907)*. (Cilt: VIII). Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Karpat, H. K. (2010). *Osmanlı Nüfusu 1830-1914*. Timaş Yayınevi.
- Kerimoğlu, H.T. (2007). Kilise ve Mektepler Kanunu Örneğinde II. Meşrutiyet Döneminde İttihatçı-Rum İlişkileri. *ÇTTAD*, VI/14, 3-25.
- Köseoğlu, M. (2021). Makedonya Sorunu Çerçevesinde Ulahların Ayrı Bir Millet Olarak Tanınma Çabaları İle Milli Kilise ve Mektep Faaliyetleri. *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, 8 (1), 289-338.
- Köseoğlu, M. (2022). Bulgar Eğitim Seferberliği ve Selanik Vilayetinde Bulgar Okul İle Öğretmenleri. *Turcology Research*, 73, 212-229.
- Karta, N. (2015). Manastır Şehrinin Sosyal ve Ekonomik Durumu (1482-1615). *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8 (41), 458-458.
- Laveleye, E. D. (1887). *The Balkan Peninsula*. G.P Putnam's Sons Knickerbocker Press.
- Nizamoglu, Y. (2014). Manastır Vilayet Gazetesi Gözüyle Manastır (1905-1906). *VIII. Milletlerarası Türkoloji Kongresi 30 Eylül-04 Ekim 2013*, İstanbul, Türkiye.
- Özcan, U. (2013). 1878-1912 Yılları Arasında Manastır Vilayetinde Okullaşma ve Okullaşmanın Milliyetçilik Üzerindeki Etkisi. *Avrasya İncelemeleri Dergisi (AVİD)*, II (1), 353-423.
- Shaw, S. J. ve Shaw, E. K. (2010). *Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye*. (Cilt: 2). (M. Harmancı, Çev.). Kitap Deyince Yayınları.
- Şıvgın, H. (2012). İttihat ve Terakki Politikalarının Balkan İttifaklarını Hızlandırmadaki Rolü. *Gazi Akademik Bakış*, 6/11, 1-15.
- Tevfik, M. (R 1327/M 1911). *Manastır Vilayetinin Tarihçesi*.

Tilbe, Ö. (2018). *Hüseyin Hilmi Paşa'nın Rumeli Umumi Müfettişliği (1902-1908)*, [Doktora tezi], Sakarya Üniversitesi.

Villari, L. (1905). *Races, religions and propagandas*. L. Villari (Ed.), *The Balkan question (The present condition of the Balkans and of European responsibilities by various writers)*. (s. 120-166) içinde, E.P. dutton and company.

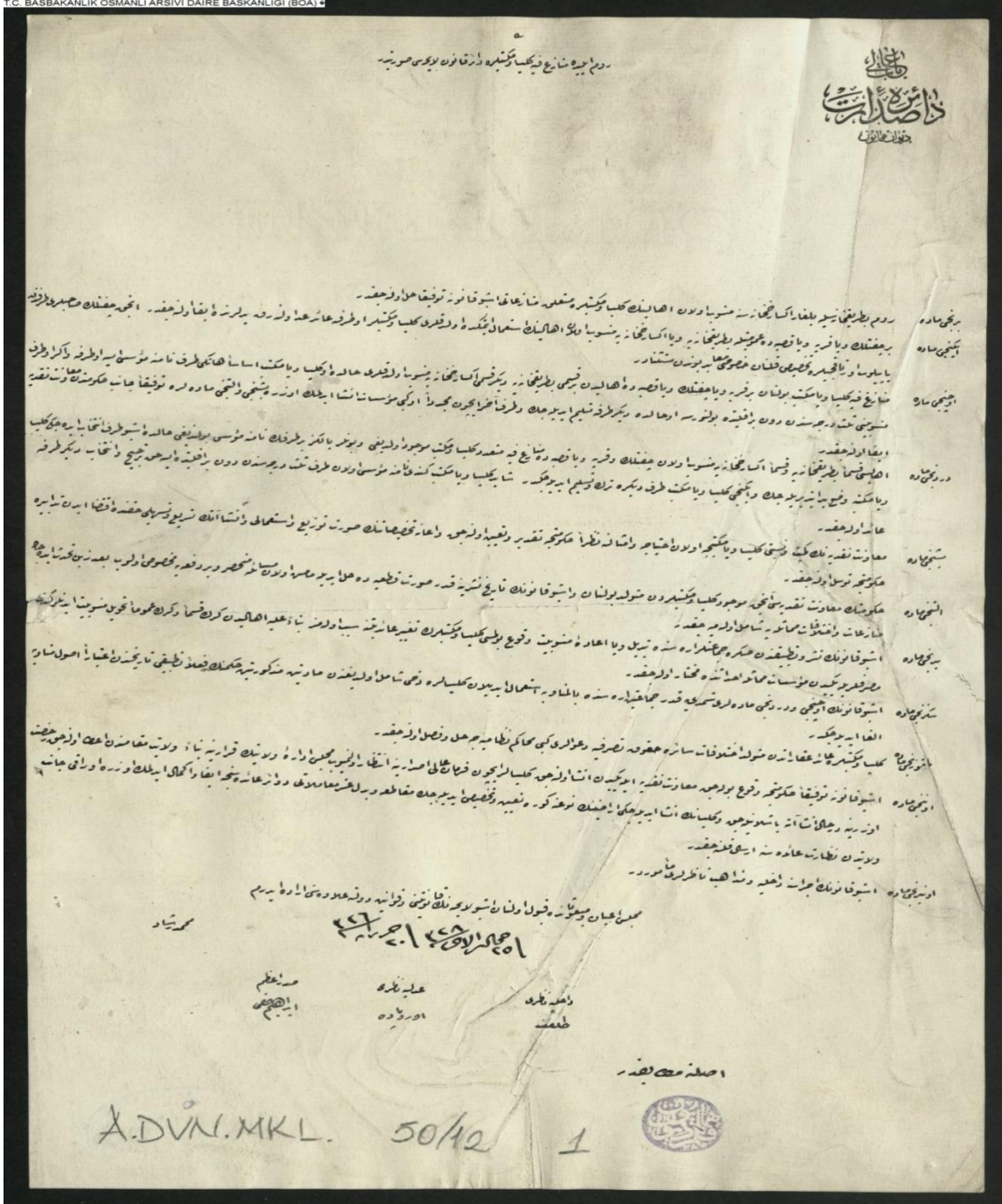
Çatışma Beyanı

Makalenin yazarı, bu çalışma ile ilgili taraf olabilecek herhangi bir kişi ya da finansal kuruluş ile ilişkileri bulunmadığını dolayısıyla herhangi bir çıkar çatışmasının olmadığını beyan eder.

Destek ve teşekkür

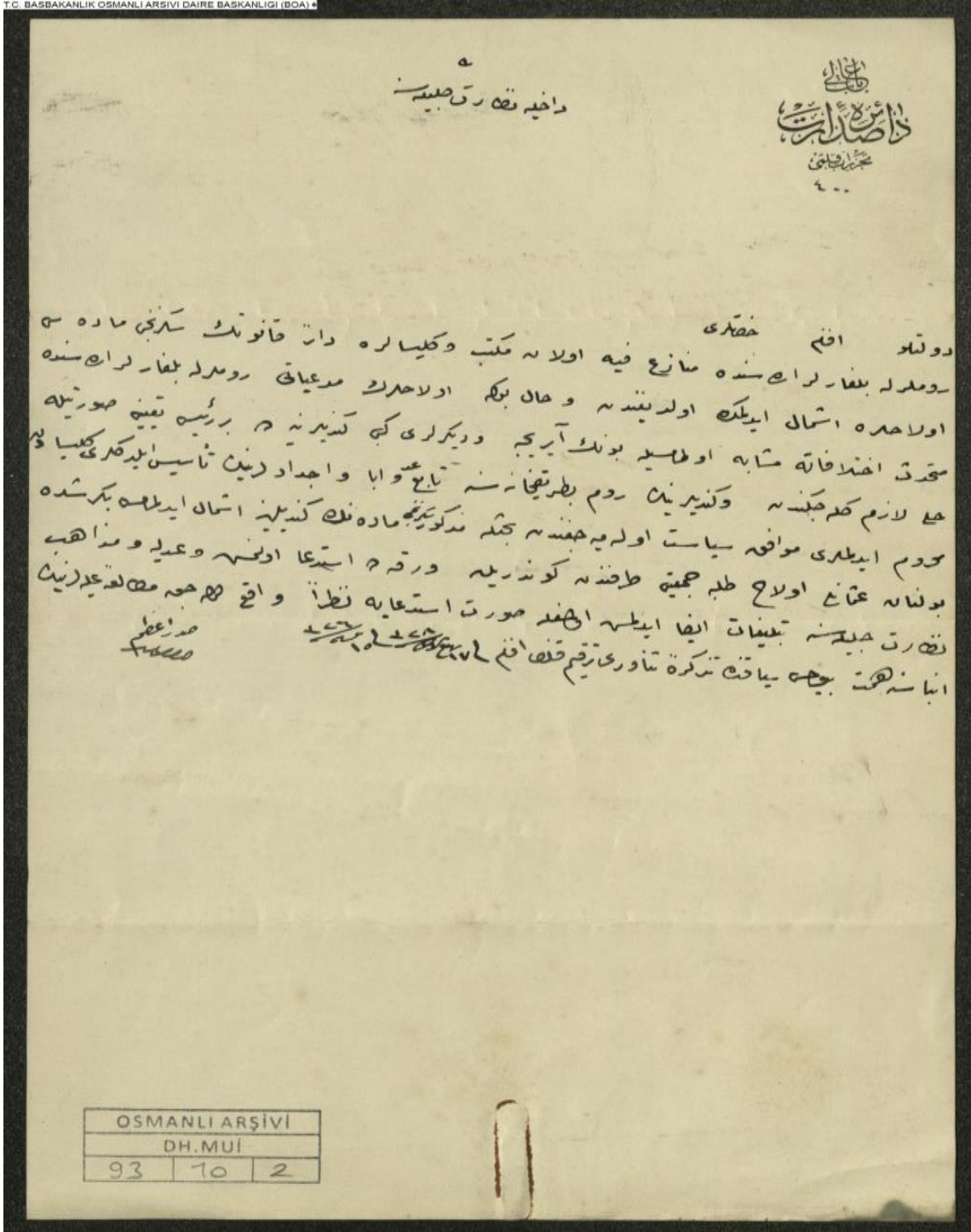
Çalışmada herhangi bir kurum ya da kuruluştan destek alınmamıştır.

Ekler

A. | DVN.MKL.00050.00012.001

Ek 1. Kilise ve Mektepler Kanunu'nun Layihâ Sureti (BOA. A.DVN.MKL. No. 50, Gömlek No. 12)

DH.MUİ..00093.00010.002

Ek 2. Kilise ve Mektepler Kanunu'nun Sekizinci Maddesinin Ulah Kiliselerini Kapsamayacağına Dair Sadrazam Yazısı (BOA. DH.MUİ. No. 93, Gömlek No. 10)